

Competencies of the Civilization-Building Teacher in the Perspective of Imam Khamenei Martyr

Hasan Najafi¹, MohammadJavad Keramati²

1. Assistant Professor, Department of Educational Sciences, Farhangian University, Tehran, Iran
hnajafih@cfu.ac.ir
2. M.A. Equivalent in Islamic Studies, Howzeh Elmieh (Islamic Seminary) of Qom, Qom, Iran
mjkeramati1@gmail.com

Abstract

Background and Objectives: In the thought of Martyr Imam Khamenei, the New Islamic Civilization represents a comprehensive model for the holistic advancement of the Islamic community. This model is founded upon the integration of faith, rationality, knowledge, justice, spirituality, and progress, providing a roadmap for the Islamic Ummah to attain its rightful civilizational position. The realization of such a civilization primarily depends on educating individuals who possess an Islamic identity, a strong sense of responsibility, self-confidence, knowledge, and the capacity to solve societal problems. Within this framework, the educational system plays a strategic role in cultivating such human capital, while the teacher, as its most influential element, is far more than a transmitter of knowledge. Rather, the teacher is regarded as a builder of identity, an actualizer of human potential, and a key contributor to the formation of a civilization-building generation. Although recent studies have examined the characteristics of the "teacher aligned with the ideals of the Islamic Revolution" and the role of education in Imam Khamenei's educational thought, a coherent framework of the competencies required for a civilization-building teacher grounded directly in his intellectual system has yet to be developed. Therefore, the present study aimed to identify, classify, and analyze the competencies of the civilization-building teacher within the intellectual framework of Martyr Imam Khamenei in order to provide a theoretical foundation for redesigning teacher education in line with the civilizational goals of the Islamic Revolution.

Methods: This study employed a qualitative research approach using inductive qualitative content analysis. The data consisted of a comprehensive collection of Martyr Imam Khamenei's speeches and written works concerning education, teachers, the educational system, human resource development, and the New Islamic Civilization. Documents were selected through purposive sampling and analyzed through systematic coding, categorization, and thematic analysis. To enhance the trustworthiness of the findings, particular attention was paid to the comprehensiveness of data sources, continuous revision of coding categories, and constant comparison of emerging themes throughout the analytical process.

Findings: The analysis revealed that the competency framework of the civilization-building teacher consists of four interrelated dimensions, each representing a distinct aspect of the teacher's civilizational mission. The cognitive/intellectual dimension emphasizes that teachers should move beyond the mere transmission of existing knowledge and cultivate a generation capable of critical thinking, innovation, and problem-solving. Within this dimension, scientific

Received: 2026/06/23; Accepted: 2026/08/09; Published online: 2026/08/09

Publisher: Qom ToloueMehr University   Article type: Research Article © The Author(s).

knowledge production, critical thinking, transformational and future-oriented thinking, revitalization of identity- and movement-building concepts, and the promotion of a national outlook enable teachers to prepare students for contributing to national progress and independence. The ethical/value dimension indicates that the educational influence of teachers depends primarily on their moral and spiritual character rather than solely on their professional knowledge and instructional skills. Accordingly, self-cultivation, commitment to justice, responsibility, service orientation, realism, and virtues such as contentment, dignity, patience, and emotional composure establish the foundations for trust, role modeling, and educational influence, enabling teachers to embody Islamic values in practice. The social/cultural dimension demonstrates that civilization-building teachers extend their mission beyond classroom instruction by utilizing their educational influence, identifying and nurturing students' talents, developing future leaders, and encouraging social participation and vocational learning. In this perspective, schools become environments for community building, civic responsibility, and preparing future generations for active engagement in various social arenas. Finally, the personal/psychological dimension highlights that self-confidence, hope for the future, and continuous professional and personal development constitute the psychological foundations that sustain teachers in fulfilling their civilizational mission. By fostering confidence, optimism, and motivation in both themselves and their students, while continually enhancing their scientific, educational, and spiritual capacities, teachers acquire the competencies necessary to guide future generations effectively. Overall, the findings indicate that these four dimensions operate as an integrated and mutually reinforcing framework in which teachers' personal character, ethical conduct, social engagement, and intellectual agency collectively contribute to educating civilization-building individuals and, ultimately, to realizing the New Islamic Civilization. Within this framework, the teacher is transformed from a mere transmitter of knowledge into an educational leader, an identity builder, and a driving force of civilizational development.

Conclusion: From the perspective of Martyr Imam Khamenei, the civilization-building teacher is a multidimensional figure whose mission extends well beyond the transmission of knowledge to encompass human development, community building, and laying the groundwork for the realization of the New Islamic Civilization. Accordingly, teacher education should be founded not only on professional knowledge and pedagogical skills but also on cognitive, ethical, social, and personal competencies. The findings of this study provide a theoretical basis for revising teacher education curricula at Farhangian University, reforming teacher recruitment, evaluation, and professional development systems, and designing a teacher education model aligned with the civilizational objectives of the Islamic Revolution. Furthermore, the proposed framework may serve as a conceptual model for educational policymakers seeking to align educational systems with the ideals of the New Islamic Civilization.

Keywords: Imam Khamenei Martyr; New Islamic Civilization; Civilization-Building Teacher; Teacher Competencies; Teacher Education.

شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید (رضوان الله علیه)

حسن نجفی^۱، محمدجواد کرامتی^۲

۱. استادیار گروه آموزش علوم تربیتی دانشگاه فرهنگیان، تهران، ایران. hnajafih@cfu.ac.ir

۲. دانش‌آموخته سطح سه حوزه علمی قم. mjkeramat1@gmail.com

چکیده

پیشینه و اهداف: در اندیشه امام خامنه‌ای شهید، تمدن نوین اسلامی به مثابه الگویی جامع برای پیشرفت همه‌جانبه جامعه اسلامی مطرح است؛ الگویی که بر تلفیق ایمان، عقلانیت، علم، عدالت، معنویت و پیشرفت استوار بوده و مسیر دستیابی امت اسلامی به جایگاه شایسته خود را ترسیم می‌کند. تحقق چنین تمدنی، بیش از هر چیز، نیازمند پرورش انسان‌هایی برخوردار از هویت اسلامی، روحیه مسئولیت‌پذیری، خودباوری، دانش و توانایی حل مسائل جامعه است. از این منظر، نظام تعلیم و تربیت نقشی راهبردی در تربیت این سرمایه انسانی بر عهده دارد و معلم، به‌عنوان مهم‌ترین رکن این نظام، صرفاً انتقال‌دهنده دانش نیست، بلکه پرورش‌دهنده هویت، فعلیت‌بخش استعدادهای انسانی و زمینه‌ساز شکل‌گیری نسل تمدن‌ساز محسوب می‌شود. با وجود آن که در سال‌های اخیر درباره معلم تراز انقلاب اسلامی و جایگاه تعلیم و تربیت در اندیشه امام خامنه‌ای شهید پژوهش‌هایی انجام شده است، هنوز چارچوبی منسجم از شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز که مستقیماً بر مبنای منظومه فکری ایشان استوار باشد، ارائه نشده است. از این‌رو، پژوهش حاضر با هدف شناسایی، دسته‌بندی و تبیین شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز در اندیشه امام خامنه‌ای شهید انجام شده است تا مبنایی نظری برای بازنگری در نظام تربیت معلم و همسوسازی آن با اهداف تمدنی انقلاب اسلامی فراهم آورد.

روش‌ها: این پژوهش با رویکرد کیفی و به روش تحلیل محتوای استقرایی انجام شد. داده‌های پژوهش از طریق بررسی جامع بیانات شفاهی و مکتوب امام خامنه‌ای شهید درباره تعلیم و تربیت، معلم، آموزش و پرورش، نیروی انسانی و تمدن نوین اسلامی گردآوری شد. نمونه‌ها به‌صورت هدفمند انتخاب و پس از کدگذاری، مقوله‌بندی و تحلیل، در قالب مضامین اصلی سازمان‌دهی شدند. برای افزایش اعتبار یافته‌ها، اصل جامعیت منابع، بازبینی مستمر کدها و مقایسه مضامین در مراحل مختلف تحلیل مورد توجه قرار گرفت.

یافته‌ها: تحلیل داده‌های حاصل از بررسی منظومه فکری امام خامنه‌ای شهید نشان داد که الگوی شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز از چهار بُعد به‌هم‌پیوسته تشکیل شده است که هر یک بخشی از رسالت تمدنی معلم را تبیین می‌کنند. بُعد معرفتی/فکری بر آن است که معلم باید فراتر از انتقال محفوظات، زمینه شکل‌گیری نسلی اندیشه‌ورز، نوآور و مسئله‌حل‌کن را فراهم آورد. در این چارچوب، تولید علم، پرورش تفکر انتقادی، نگاه تحول‌خواه و آینده‌نگر، احیای مفاهیم

تاریخ دریافت: ۱۴۰۵/۰۴/۰۲؛ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۵/۰۵/۲۵؛ تاریخ انتشار آنلاین: ۱۴۰۵/۰۵/۲۵

© نویسندگان.

نوع مقاله: پژوهشی

ناشر: دانشگاه طلوع مهر

هویت‌ساز و جریان‌ساز و نیز تقویت نگاه ملی، معلم را به کنشگری علمی و فرهنگی تبدیل می‌کند که می‌تواند دانش‌آموز را برای مشارکت در پیشرفت و استقلال کشور آماده سازد. بُعد اخلاقی/ارزشی بیانگر آن است که اثرگذاری تربیتی معلم پیش از آنکه به دانش و مهارت او وابسته باشد، ریشه در شخصیت اخلاقی و معنوی وی دارد. از این منظر، خودسازی، عدالت‌خواهی، مسئولیت‌پذیری، خدمتگزاری، واقع‌گرایی و برخورداری از صفاتی همچون قناعت، نجابت، صبر و آرامش، زمینه اعتمادسازی، الگودهی و نفوذ تربیتی معلم را فراهم می‌آورد و او را به الگوی عملی ارزش‌های اسلامی برای دانش‌آموزان تبدیل می‌کند. در بُعد اجتماعی/فرهنگی، یافته‌ها نشان داد که معلم تمدن‌ساز نقش خود را به کلاس درس محدود نمی‌کند، بلکه با بهره‌گیری از نفوذ تربیتی، شناسایی و پرورش استعدادها، کادرسازی و تشویق دانش‌آموزان به مشارکت اجتماعی و حرفه‌آموزی، در تربیت سرمایه انسانی مورد نیاز جامعه اسلامی نقش‌آفرینی می‌کند. در این نگاه، مدرسه به بستری برای جامعه‌سازی، مسئولیت‌پذیری و آماده‌سازی نسل آینده برای حضور مؤثر در عرصه‌های مختلف تبدیل می‌شود. همچنین بُعد شخصیتی/روان‌شناختی نشان می‌دهد که خودباوری، امید به آینده و توانمندسازی مستمر، پشتوانه پایداری معلم در انجام رسالت تمدنی اوست. معلم با تقویت اعتماد به نفس، امید و انگیزه در خود و دانش‌آموزان و با ارتقای مستمر توانایی‌های علمی، تربیتی و معنوی خویش، ظرفیت لازم برای هدایت نسل آینده را به دست می‌آورد. در مجموع، یافته‌ها نشان داد که این چهار بُعد به‌صورت مستقل عمل نمی‌کنند، بلکه منظومه‌ای یکپارچه را تشکیل می‌دهند که در آن، شخصیت معلم، منش اخلاقی، نقش اجتماعی و کنش معرفتی او در تعامل با یکدیگر، زمینه تربیت انسان تمدن‌ساز و در نهایت تحقق تمدن نوین اسلامی را فراهم می‌آورد. این الگو، معلم را از یک انتقال‌دهنده دانش به یک رهبر تربیتی، هویت‌ساز و پیشران تمدنی ارتقا می‌دهد.

نتیجه‌گیری: معلم تمدن‌ساز در اندیشه امام خامنه‌ای شهید، شخصیتی چندبعدی است که رسالت او فراتر از آموزش دانش، ناظر به تربیت انسان، جامعه‌سازی و زمینه‌سازی برای تحقق تمدن نوین اسلامی است. بر این اساس، تربیت معلم باید علاوه بر دانش و مهارت‌های حرفه‌ای، بر ابعاد معرفتی، اخلاقی، اجتماعی و شخصیتی نیز استوار باشد. یافته‌های این پژوهش می‌تواند مبنایی برای بازنگری در برنامه‌های درسی دانشگاه فرهنگیان، اصلاح نظام گزینش، ارزشیابی و توانمندسازی معلمان و طراحی الگوی تربیت معلم متناسب با اهداف تمدنی انقلاب اسلامی قرار گیرد. همچنین، این چارچوب می‌تواند به‌عنوان الگویی نظری برای سیاست‌گذاران آموزشی در جهت همسوسازی نظام تعلیم و تربیت با آرمان‌های تمدن نوین اسلامی مورد استفاده قرار گیرد.

واژه‌های کلیدی: امام خامنه‌ای شهید(رضوان‌الله‌علیه)، تمدن نوین اسلامی، معلم تمدن‌ساز، شایستگی‌های معلم، تربیت معلم.

۱. مقدمه

تمدن نوین اسلامی یکی از مفاهیم راهبردی در منظومه فکری انقلاب اسلامی است که در بیانات امام خامنه‌ای شهید (رضوان‌الله‌علیه)، به‌عنوان غایت نهایی حرکت تاریخی ملت ایران معرفی شده است. از نگاه ایشان، انقلاب اسلامی نه تنها حرکتی برای اصلاح ساختارهای سیاسی یا اقتصادی، بلکه انقلابی در عرصه فرهنگ، اندیشه، هویت و سبک زندگی است؛ حرکتی تمدن‌ساز که هدف آن ساخت جهانی مبتنی بر توحید، عدالت، عقلانیت و معنویت است. تمدنی که در تقابل با جهان‌بینی مادی‌گرای غربی شکل گرفته و می‌کوشد الگویی بدیل برای زیست انسانی عرضه کند.

تحقق چنین تمدنی، در گرو تربیت نسلی با هویت اصیل اسلامی-ایرانی است؛ نسلی که ریشه در معارف و حیانی داشته و در عین حال از دانش، مهارت، بینش و اراده کافی برای ساخت آینده برخوردار باشد. امام شهید این نسل را ثمره نظام تعلیم و تربیت کارآمد می‌داند و بر این باورند که سنگ‌بنای تمدن اسلامی، بر تربیت انسان‌های مؤمن، مستقل، خلاق و مسئول استوار است. در این مسیر، معلمان نقش محوری و تعیین‌کننده‌ای دارند. ایشان تصریح می‌فرمایند: «معلم در واقع معمار آینده کشور است» و با تأکید بر رسالت انبیا، این حرفه، جایگاه معلم را فراتر از انتقال اطلاعات علمی معرفی می‌کنند. از این منظر، معلم شخصیتی است که با اندیشه، رفتار، ایمان و اخلاق خود، در جان دانش‌آموزان اثر می‌گذارد و آنان را برای مشارکت مؤثر در مسیر تمدن‌سازی آماده می‌سازد.

با وجود این نگاه بلند و عمیق، آموزش و پرورش در ایران معاصر، با چالش‌های متعددی روبه‌روست؛ از جمله ضعف در درک رسالت تمدنی این نهاد، کاهش منزلت اجتماعی معلمان، مشکلات معیشتی و نادیده‌نگاشتن نقش تربیتی در ساختارهای رسمی. این چالش‌ها باعث شده تا در بسیاری موارد، نگاه به معلم به جای آنکه بر مبنای رسالت انسانی و تمدنی باشد، به نگاهی ابزاری و صرفاً آموزشی تنزل یابد. فرهنگ مادی‌گرای مسلط نیز با ارج نهادن به شغل‌ها بر مبنای درآمدزایی، جایگاه معلم را که خود زمینه‌ساز سایر مشاغل و بنیان‌گذار شخصیت انسان‌هاست، تضعیف کرده است. در شرایط کنونی ایران، که کشور در مرحله گذار به‌سوی تحقق تمدن نوین اسلامی قرار دارد، شناخت دقیق ویژگی‌های معلم تمدن‌ساز از دیدگاه رهبر شهید جمهوری اسلامی ایران، نه تنها به‌عنوان یک ضرورت علمی، بلکه به‌عنوان یک نیاز راهبردی برای سیاست‌گذاری‌های آموزشی مطرح است. فقدان الگویی نظام‌مند برای تربیت معلمان متناسب با اهداف تمدنی، می‌تواند حرکت جامعه اسلامی به‌سوی این هدف کلان را کند یا منحرف سازد.

در زمینه معلم و ویژگی‌های او از منظر امام خامنه‌ای شهید پژوهشگرانی مانند رضایی (۱۴۰۳) و محمدزاده بنی‌طرفی، شماخته، مشهدی (۱۴۰۱) اقدام به بررسی و مطالعه داشته‌اند. حاصل واکاوی‌های

رضایی حاکی از آن بود که معلم در اندیشه‌های تربیتی رهبر انقلاب رکن اصلی تحول در نظام آموزشی به‌شمار می‌آید، رکنی که باید از شادابی و سرزندگی درونی و باطنی برخوردار باشد. یافته‌های پژوهش محمدزاده بنی‌طرفی و همکاران نشان داد که شاخصه‌های تربیتی معلم تراز انقلاب شامل روحیه انقلابی، بصیرت، آرمان‌خواهی، تکیه بر مبانی دینی، بالندگی، خودسازی در پرتو معنویت، تربیت سازمانی در عین تربیت فردی، روحیه علمی جهادی در مقابل سهل‌انگاری، مقابله با استحاله فرهنگی، روحیه تحلیلگری و تفکر نقاد و خودباوری در پیشرفت علمی و دغدغه جهاد تبیین است.

با وجود مطالعات انجام‌شده درباره جایگاه و ویژگی‌های معلم در اندیشه امام خامنه‌ای شهید، بررسی پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که بیشتر مطالعات موجود، به برخی ویژگی‌های کلی معلم تراز انقلاب اسلامی یا نقش معلم در تحول آموزشی پرداخته‌اند و الگویی از شایستگی‌های معلم با رویکرد تمدن‌سازی ارائه نکرده‌اند. در حالی که در منظومه فکری ایشان، معلم نه صرفاً عامل انتقال دانش، بلکه عنصر مؤثر در ساخت سرمایه انسانی، تولید فرهنگ، شکل‌دهی هویت اجتماعی و تحقق تمدن نوین اسلامی است. بر این اساس، پژوهش حاضر با هدف شناسایی شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز انجام شده است.

۲. مفاهیم و چارچوب نظری پژوهش

معلم

در مورد واژه معلم تعاریف زیادی در فرهنگ لغت‌های عمومی و تخصصی عربی و فارسی ذکر و بیان شده است. به طور کلی واژه معلم از ماده (ع ل م) برگرفته شده است. در این خصوص در لغت نامه المنجد آورده شده که المعلم از ماده (ع ل م) اسم فاعل ثلاثی مزید باب تفعیل می‌باشد همچنین معنای آن کسی است که شغل و پیشه او آموزگاری پیش از مرحله دانشگاه است. از طرف دیگر در این فرهنگ لغت، معلم کسی دانسته شده که بر تربیت و تعلیم همت می‌گمارد (معلوف، ۱۳۸۶). همچنین در معجم الوسیط این گونه بیان شده که معلم کسی است که شغل آموزگاری را بر می‌گزیند (الزیات، ۱۳۸۷). همین‌طور مرحوم دهخدا در لغت‌نامه‌اش معلم را به معنی آموزاننده، آموزنده، تعلیم کننده، مدرس، آموزگار، استاد و شیخ دانسته (دهخدا، ۱۳۷۷). از دیدگاه مرحوم علی‌اکبر نفیسی در فرهنگ لغت نفیسی، معلم اسمی عربی به معنای آموزنده و تعلیم کننده و آگاه کننده. و در فارسی گاهی در معنای صفتی خود نیز استعمال می‌گردد که به معنای استاد و آموزنده و مربی و مدرس می‌باشد (نفیسی، ۱۳۵۵).

در سند تحول بنیادین معلم به فردی اطلاق می‌شود که رسالت خطیر تربیت دانش‌آموزان را در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی بر عهده دارد. نقش معلم در سند به عنوان هدایت کننده و اسوه‌ای امین

و بصیر در فرایند تعلیم و تربیت دیده شده و مؤثرترین عنصر در تحقق مأموریت‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی است.

به طور اصطلاحی اما در فصل اول سند تحول بنیادین آموزش و پرورش در بخش کلیات، معلم این گونه تعریف شده است: «معلم و مربی: (مترادف هم به کار رفته است) به فردی اطلاق می‌شود که رسالت خطیر تربیت دانش‌آموزان را در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی بر عهده دارد» (شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۳۹۰).

سیف (۱۴۰۰) معلم را کسی می‌داند که: با یک یا چند دانش‌آموز به رفتار تعاملی می‌پردازد و هدفش این است که در دانش‌آموز تغییری ایجاد نماید. این تغییر چه شناختی باشد، چه نگرشی و حرکتی و مهارتی از سوی معلم یک تغییر هدفمند است.

معلم مهم‌ترین شخص در فرایند اجرای برنامه درسی قلمداد می‌شود (السوبای^۱، ۲۰۱۶)، وی در مقام الگوی عملی، می‌تواند شور و شوق یادگیری را در دانش‌آموزان برانگیزاند. در ضمن، محتواگرایی، روش‌های تدریس و ارزشیابی نیز، که از دیگر مؤلفه‌های برنامه درسی هستند، مستقیم تحت نظر و کنترل معلم است. در این صورت، باید حکم کرد که مؤثرترین و کارسازترین مؤلفه نظام تعلیم و تربیت، معلم یا همان کارگزار اصلی و حقیقی آموزش و پرورش است.

از دیدگاه مقام معظم رهبری، معلم به عنوان رکن اساسی نظام تعلیم و تربیت، نقشی بی‌بدیل در شکل‌گیری شخصیت فردی و اجتماعی نسل آینده دارد. ایشان معلم را معمار آینده کشور، شغل او را هم‌ردیف رسالت انبیا و وظایفش را فراتر از انتقال صرف مفاهیم علمی می‌دانند. همانطور که در سایر نظام‌های آموزشی، نقش معلم به عنوان کلیدی‌ترین عامل در تحقق اهداف تربیتی شناخته می‌شود، از منظر اسلامی نیز تعلیم و تربیت جایگاهی والا دارد و شغل معلمی در نگاه بسیاری از اندیشمندان اسلامی، با مقام نبوت هم‌ردیف شمرده می‌شود. شهید خامنه‌ای نیز در بیانات مختلف خود، با تأکید بر شأن والای معلمان، مسئولیت‌های آنان را در ساخت جامعه اسلامی تشریح کرده‌اند. شهید بزرگوار معلم را «معمار آینده کشور» می‌داند؛ از دیدگاه ایشان، تربیت صحیح دانش‌آموزان، زیربنای توسعه فرهنگی، اجتماعی و علمی کشور است: «کاری که معلم بر عهده گرفته معلم متعهد به نظر من مهم‌ترین کار در کشور است؛ یعنی تربیت و تعلیم نونهالان کشور، یعنی ساختن آینده کشور. معلم واقع معمار آینده کشور است» (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). رهبر انقلاب اسلامی تأکید دارند که معلمی صرفاً یک حرفه نیست، بلکه یک رسالت الهی است.

<https://cee.toloumehri.ac.ir>

این نوع نگاه دینی به حرفه معلمی، لزوم توجه بیشتر به تربیت معنوی، اخلاقی و فکری دانش‌آموزان را گوشزد می‌کند. از این رو ایشان، معلم را صرفاً ناقل معلومات نمی‌دانند، بلکه از دیدگاه ایشان معلم راهنمای اندیشه و مربی انسان‌سازی است؛ «وظیفه معلم این است که با سخن، رفتار، اخلاق، ایمان، عمل و نگاه خود، تأثیرگذار باشد» (۱۳۸۴/۰۲/۱۲).

در خصوص جایگاه معلم در جامعه اسلامی ایشان معلم در جامعه را جایگاهی الهی برمی‌شمارند و بر همگان لازم می‌دانند با این نوع نگاه به جایگاه معلمی نگاه کنند چرا که با شناخت و درک این جایگاه رفیع و مقدس است که ضرورت تکریم معلم پیش‌روی همگان قرار می‌گیرد. ایشان معتقدند برای تحول یافتن هر جامعه‌ای لازم است تا افراد آن جامعه متحول شوند. برای تحقق این مهم لازم است تا اعضای جامعه به شکلی تربیت یابند که بتوانند بار تحول و پیشرفت و حرکت را به دوش کشند. اینجاست که بحث تربیت اهمیت می‌یابد. حال در میان عوامل تربیت‌کننده موجود در جامعه، «شاکله اصلی وجود من و شما را در واقع در کنار تربیت خانوادگی، همین معلمانی که در این دوازده سال با کودکان و فرزندان ما سر و کار دارند، تعیین می‌کنند و به وجود می‌آورند» (۱۳۸۸/۰۲/۰۹)؛ پس مشخص می‌شود که معلم در مسیر رسیدن ملت ایران به قله‌های افتخار و سرافرازی چه جایگاه ویژه‌ای دارد. همچنین نکته مهم دیگری که ایشان به آن اشاره می‌کنند، ماندگاری تعلیم معلمان است؛ به بیان دیگر به علت مقتضای سنی که دانش‌آموزان در آن حضور دارند میزان پذیرش در آن‌ها به صورتی است که از سایر سنین -مثل دوران تحصیلات تکمیلی- به مراتب بیشتر است. همین امر باعث شده تا برای سال‌ها تعلیم معلمان در اذهان دانش‌آموزان حک شود. ایشان در این باره می‌فرمایند: «آنچه هم که به عنوان تعلیم در ذهن او کار می‌گذارید، از ماندگارترین حقایقی است که در ذهن انسان باقی می‌ماند. بعد از پنجاه سال، شصت سال، خیلی از جزئیاتی که معلم به دانش‌آموز گفته است، در ذهن انسان هست» (۱۳۹۲/۰۲/۱۸).

همچنین امام خامنه‌ای شهید در بعضی از سخنرانی‌های خود در جمع معلمان ضمن اشاره به بیانات امام خمینی (رضوان‌الله‌علیه) در خصوص جایگاه معلم، به بیان و تشریح مبنای قرآنی دیدگاه‌های امام راحل می‌پردازند: «معلمی شغل انبیا است»؛ این فقط یک شعار دل‌خوش‌کن نیست؛ این یک حقیقت قرآنی است» (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). «این که گفته می‌شود معلم کار انبیا را می‌کند، برویم در عمق این حرف؛ این حرف یعنی چه؟ «يُرَكِّبُهُمْ وَيُعَلِّمُهُمُ الْكِتَابَ وَالْحِكْمَةَ»؛ کار انبیا این است؛ کار انبیا نجات بشریت است و ایجاد یک جامعه انسانی برتر و والاتر است، معلم، شاغل شغل انبیا است» (۱۳۹۴/۰۲/۱۶).

همگانی بودن تکریم معلمان و ارزش قایل شدن جامعه برای جایگاه معلم یعنی با تبیین درست این جایگاه باید به نقطه‌ای در کشور برسیم که همه‌آحاد جامعه همان گونه که برای یک پزشک یا قاضی جایگاه بالا و ارجمندی را قائل هستند برای یک معلم نیز این چنین جایگاهی را قائل شوند. چرا که بر مبنای تعالیم اسلام، معلم است که تمام آحاد جامعه را تربیت می‌کند و اوست که حق بزرگی را به گردن تمام مردم دارد و علاوه بر ارزش ذاتی علم و دانش و ترویج آن به این علت نیز معلمان در جامعه شایسته‌ی ارج نهادن هستند.

ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «ما الان در مسئله آموزش و پرورش مشکلات مادی داریم، مشکلات معیشتی داریم، مشکلات کاری داریم، مشکلات فضای آموزشی داریم؛ اگر افکار عمومی نسبت به این مسئله حساس بشود، معلم را بشناسد، قدر معلم را بداند، این در همه این مشکلات اثر خواهد گذاشت؛ ما این را می‌خواهیم» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲).

«باید تکریم معلم و حرفه تعلیم در جامعه ما همگانی بشود، همه افتخار کنند به معلم بودن، همه افتخار کنند به اینکه به معلم سلام می‌کنند، احترام می‌کنند» (۱۳۹۳/۰۲/۱۷). «اگر فرهنگ اسلامی بر جامعه‌ای حاکم باشد، همه مردم باید خود را مدیون معلم بدانند» (۱۳۸۳/۰۲/۱۲).

ایشان راه بالابردن کیفیت معلمان آموزش و پرورش کشور را نیز در معرفی و بالابردن جایگاه و شان معلم در جامعه می‌دانند و می‌فرمایند: «هرچه شغل معلمی محترم‌تر باشد، جاذبه آن بیشتر خواهد شد. اگر یک شغلی در جامعه از احترام عمومی برخوردار باشد، طبعاً جاذبه این شغل بیشتر می‌شود. وقتی جاذبه بیشتر شد، افراد با سطح بالاتری به این شغل روی خواهند کرد؛ جامعه معلمان یک ارتقایی از لحاظ سطح علمی و معنوی پیدا می‌کند؛ اگر این طور شد، کشور از لحاظ تعلیم و تربیت ارتقاء پیدا خواهد کرد. ببینید، یک محاسبه روشن است» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲).

یکی از سوالات مهم این است که اساساً منظور از این تکریم جایگاه در کلام رهبر معظم انقلاب چیست؟ آیا صرفاً با گرامیداشت یک روز در سال به عنوان روز معلم یا با برگزاری چند همایش و سمینار یا تولید و چاپ چند مجله و کتاب این تکریم اتفاق می‌افتد؟ یا اینکه مساله ریشه‌ای‌تر از این قبیل مسائل است و مساله اول تغییر نوع نگاه خود معلمان به نقشی است که در حال ایفای آن هستند؟ به نظر می‌رسد که منظور مؤکد رهبری معظم از تکریم منزلت معلم این قسم اخیر است یعنی علاوه بر اینکه برگزاری مراسم بزرگداشت و چاپ کتاب و مقالات و این قبیل اقدامات در جهت ایجاد شناخت و معرفت نسبت به جایگاه معلم و ایجاد گرایش به این نقش امری مفید تلقی می‌شود، اما راه علاج بسیاری از مسائل و مشکلات معلمان این است که خود معلمان به نقش مهم و زیرساختی خود در جامعه پی ببرند و تلاش‌های خود را ناظر به آن تنظیم نمایند. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «منزلت

معلمی فقط این نیست که یکی را تکریم و احترام کنند و دستش را ببوسند؛ منزلت معلمی یعنی تأثیرگذاری در روند تاریخی و مرزبندی فرهنگی یک ملت. اگر جامعه معلمان بتواند این کار را انجام دهد، منزلت معلمی حفظ شده»، «خود جامعه معلم، ارج و قرب و قدر این جایگاه را، این شغل را بداند و بعد، جامعه قدر معلم را بداند و احترام و تکریم برای معلم قائل بشود؛ و سپس مسئولان، این اهمیت را درک کنند» (۱۳۹۶/۰۲/۱۷).

تمدن‌سازی و تمدن نوین اسلامی

مفهوم تمدن‌سازی از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید، یکی از محورهای مهم اندیشه سیاسی و فرهنگی ایشان است که در بیانات مختلف به آن پرداخته‌اند. ایشان تمدن‌سازی را فرایندی چند مرحله‌ای می‌دانند که از اصلاح فردی و جامعه‌سازی آغاز شده و به تشکیل تمدن نوین اسلامی منتهی می‌شود و بر این باورند که جمهوری اسلامی تنها یک مرحله از این مسیر است و هدف نهایی آن، تحقق تمدن نوین اسلامی است (۱۳۹۲/۰۲/۱۸).

به فرموده ایشان، مراحل تمدن‌سازی عبارتند از: انقلاب اسلامی؛ نظام اسلامی؛ دولت اسلامی؛ جامعه اسلامی؛ تمدن اسلامی (۱۳۹۱/۰۵/۲۹). ایشان تأکید می‌کنند که «تمدن نوین اسلامی یک تمدن مادی محض نیست؛ بلکه تمدنی است که بر پایه معنویت، عدالت، عقلانیت و اخلاق بنا شده باشد» (۱۳۹۷/۰۲/۲۶). در تبیین تضاد آن با تمدن غربی نیز، تصریح می‌کنند که «تمدن غربی بر اساس اومانیسم و مادی‌گرایی ساخته شده؛ اما ما به دنبال تمدنی هستیم که خدا، معنویت و اخلاق در آن محور باشند» (۱۳۹۰/۷/۱۳).

از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید، تحقق تمدن اسلامی بدون شکل‌گیری دولت اسلامی ممکن نیست؛ دولتی که نه تنها در ظاهر اسلامی باشد بلکه در عمل به عدالت، پاک‌دستی، خدمت به مردم و کارآمدی متعهد باشد. ایشان تصریح می‌کنند: «دولت اسلامی، یعنی دولتی که رفتار، برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری‌های آن منطبق با اسلام باشد؛ نه فقط شعار اسلامی بدهد» (۱۳۹۲/۰۲/۱۸).

رهبر انقلاب تأکید دارند که تمدن نوین اسلامی، تنها با تکیه بر ایمان، عقلانیت و عدالت شکل می‌گیرد و باید در همه ابعاد زندگی بشر اعم از علم، فرهنگ، اقتصاد، سیاست و اخلاق تجلی یابد (۱۳۹۷/۰۲/۲۶). در دیدگاه ایشان، تمدن‌سازی اسلامی نقطه مقابل تمدن غربی است که مبتنی بر مادی‌گرایی، فردگرایی و سلطه‌طلبی است. ایشان بر این نکته تأکید می‌کنند که برای ساخت تمدن نوین اسلامی، نیاز به الگوی اسلامی-ایرانی پیشرفت وجود دارد که بومی، دینی و متکی بر ارزش‌های اسلامی باشد (۱۳۹۰/۰۷/۱۳).

همچنین ایشان در بیانیه گام دوم (۱۳۹۸) تأکید می‌کنند که «شما جوانان باید شانه‌های خود را برای ساختن تمدن نوین اسلامی آماده کنید و ایران را الگو و سرآمد این تمدن بزرگ در جهان اسلام کنید». این فراخوان نه فقط یک دعوت به مشارکت سیاسی، بلکه وظیفه‌ای تمدنی است که متوجه نخبگان، متفکران و عناصر فعال جامعه است.

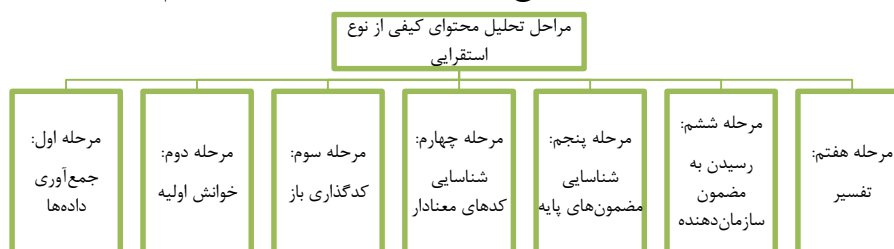
همچنین، امام خامنه‌ای شهید تأکید می‌کنند که تمدن نوین اسلامی باید با تکیه بر الگوی بومی، دینی و عمیقاً فرهنگی پیش برود. در این راستا می‌فرمایند: «الگوی اسلامی ایرانی پیشرفت، نقشه راه رسیدن به تمدن نوین اسلامی است» (۱۳۹۰/۰۷/۱۳).

چارچوب نظری معلم تمدن‌ساز

در اندیشه امام خامنه‌ای شهید، معلم تمدن‌ساز صرفاً انتقال‌دهنده دانش نیست، بلکه انسانی است که رسالت اصلی او تربیت نسلی مؤمن، خردورز، عالم، اخلاق‌مدار و مسئول برای تحقق تمدن نوین اسلامی است. از این منظر، معلم مهم‌ترین عامل انسانی در فرایند تمدن‌سازی به شمار می‌رود؛ زیرا شکل‌گیری جامعه و تمدن اسلامی در گرو پرورش انسان‌هایی است که شخصیت آنان بر محور قرآن، ایمان، عقلانیت، علم و معنویت شکل گرفته باشد. بر همین اساس، چنین معلمی پیش از آن که آموزش‌دهنده معلومات باشد، پرورش‌دهنده هویت و سبک زندگی اسلامی است و باید همه فعالیت‌های تربیتی خود را بر محور قوانین الهی و معارف قرآن سامان دهد؛ چراکه به اعتقاد معظم‌له، شکل‌گیری تمدن نوین اسلامی بر مبنای مشترک اسلامی و محوریت قرآن استوار است (۱۳۹۰/۶/۲۶). در این چارچوب، معلم نخست باید ایمان را در وجود متربیان تقویت کند؛ زیرا رهبر معظم انقلاب، ایمان به خدا و توحید ناب را نقطه آغاز همه پیشرفت‌های تمدنی دانسته و تصریح می‌کنند: «نقطه اصلی وجود دارد و آن، ایمان است... مسئله ایمان، مهم است؛ ایمان به یک اصل... بر اساس این ایمان، سبک زندگی انتخاب خواهد شد» (۱۳۹۱/۷/۲۳). همچنین، معلم باید عقلانیت را در فرایند تربیت محور قرار دهد؛ زیرا از نگاه ایشان، «عقلانیت یعنی نیروی خرد انسان را استخراج کردن و آن را بر تفکرات و اعمال انسان حاکم قرار دادن» و تقویت عقل و خرد، نخستین گام در مسیر ساخت جامعه و تمدن اسلامی است (۱۳۸۸/۴/۲۹). در کنار ایمان و عقلانیت، معلم وظیفه دارد روحیه علم‌آموزی، تولید علم، آزاداندیشی و شکستن مرزهای دانش را در دانش‌آموزان پرورش دهد؛ چراکه به اعتقاد معظم‌له، مجاهده علمی چراغ راه تحقق تمدن اسلامی است و علم زمانی ارزش حقیقی می‌یابد که در پرتو معنویت قرار گیرد؛ زیرا علم بدون معنویت به ابزاری برای سلطه و فساد تبدیل می‌شود، در حالی که علم هدایت‌شده با ایمان، در خدمت سعادت انسان و پیشرفت جامعه قرار می‌گیرد (۱۳۷۹/۱۲/۹؛ ۱۳۸۵/۸/۲۰).

۳. روش

پژوهش به روش تحلیل محتوای کیفی از نوع استقرایی و طی هفت مرحله زیر انجام شده است:

نمودار ۱. مراحل تحلیل محتوای کیفی از نوع قیاسی

در این پژوهش سخنان و بیانات رهبر معظم انقلاب تا اردیبهشت ۱۴۰۴ مورد مطالعه و تدقیق قرار گرفته است. نمونه پژوهش بیانات مرتبط از جمله دیدارهای سالانه با معلمان، بیانات در خصوص آموزش و پرورش و سخنرانی‌های مرتبط با تمدن نوین اسلامی بود که با روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند. معیار انتخاب، حضور کلیدواژه‌ها و مفاهیم مرتبط مانند "معلم"، "تمدن‌ساز"، "شایستگی معلم"، "نقش معلم در تمدن اسلامی" و مشابه آن بود. روش جمع‌آوری اطلاعات کتابخانه‌ای بوده و ابزار پژوهش فرم‌های فیش‌برداری است.

۴. یافته‌ها

پس از رحلت امام خمینی (رضوان‌الله‌علیه) در تاریخ ۱۳۶۸/۳/۱۴ مجلس خبرگان رهبری، آیت الله سیدعلی حسینی خامنه‌ای را به رهبری جمهوری اسلامی ایران انتخاب نمود. ایشان در جایگاه ولی فقیه و رهبر، زمام رهبری و امامت جمهوری اسلامی ایران را به دست گرفتند. ایشان از ابتدای زمامت امور به عنوان رهبر انقلاب، همواره جلسات عمومی و خصوصی را با اهالی فرهنگ و اقشار مختلف جامعه برگزار می‌کردند؛ یکی از پر رنگ‌ترین و پر شورترین این جلسات دیدار ایشان با اقشار فرهنگی جامعه به خصوص معلمان و فرهنگیان می‌باشد که هر ساله در ایام سالروز شهادت شهید آیت الله مرتضی مطهری و روز معلم در حسینیه امام برگزار می‌گردد، البته دیدار با فرهنگیان جامعه صرفاً به این دیدار خلاصه نمی‌شود و ایشان در طول سال معمولاً دیدارهای دیگری نیز با این قشر دارند. رهبر معظم انقلاب همواره در دیدارهای خود با معلمان به این نکته اشاره می‌فرمایند که غرض اصلی این جلسات یک چیز است و آن هم تکریم مقام و جایگاه معلمی در جامعه می‌باشد. ضرورت این کار نیز به این امر باز می‌گردد که ما در دورانی به سر می‌بریم که فرهنگ غربی از همه سو بر ما هجوم آورده و این باعث شده تا نگاه عموم مردم

به معلم و معلمی یک نگاه اسلامی نباشد. این سلطه غرب سبب شده تا جایگاه و اهمیت هر شغلی را به تناسب ثروتی که تولید می‌کند درک نماییم. وقتی مبنای ارزش‌دهی به مشاغل این باشد در نتیجه دیگر معلم بودن آن ارزش حقیقی خود را از دست داده است؛ در حالی که در منطق اسلام، مسئله فراتر از این حرف‌هاست. مسئله تعلیم و تربیت، مسئله زندگی بخشیدن و ولادت بخشیدن به یک مخاطب و یک انسان است (۱۳۸۷/۰۲/۱۲). این مسئله سبب گشته تا ایشان در تمامی دیدارهای خود با معلمان، اساتید دانشگاه و فرهنگیان کشور اهمیت جایگاه معلمی را تبیین نمایند.

درباره امام خامنه‌ای شهید با رهبری مواجهیم که فقط سیاستمدار نیستند، فقط یک دانشمند صرف نیستند، بلکه با یک نظریه‌پرداز و تئوریسین مواجهیم که حوزه وسیعی از دانش علمی و تجربه عملی را با هم ادغام کرده‌اند. این یک موهبت استثنایی بوده که شامل حال ایران‌زمین شده است. به همین خاطر است که وقتی شما سراغ بیانات ایشان می‌روید، با مجموعه پراکنده‌ای از توصیه‌ها و سخن‌ها روبه‌رو نمی‌شوید، بلکه با یک منظومه فکری مواجه می‌شوید. امام شهید صاحب یک منظومه فکری هستند و هر سه رکن نظام بینشی، منشی و کنشی در مجموعه بیانات ایشان به وضوح به چشم می‌خورد. اگر بخواهیم نگاهی بسیار گذرا و اجمالی به منظومه فکری ایشان داشته باشیم، باید بگوییم توحید، محور و هسته نظامات فکری امام خامنه‌ای شهید است. سپس این اندیشه توحیدی، در شاخه‌های اجتماعی، سیاسی و اقتصادی منظومه فکری ایشان تسری پیدا می‌کند. وقتی امام خامنه‌ای شهید در سیاست خارجی موضعی می‌گیرند، این یک موضع مقطعی نیست، بلکه بر اساس یک منظومه فکری توحیدمحور بیان شده است. اتفاقاً عدم فهم همین موضوع است که موجب می‌شود دیدگاه ایشان در برابر قدرت‌های خارجی به درستی برای برخی جریانات سیاسی قابل درک نباشد. ایشان وقتی در سیاست می‌اندیشند و سخن می‌گویند بر اساس روح توحیدی حرف می‌زنند، نه بر اساس یک تحلیل و موضع صرفاً سیاسی.

در قدم بعدی باید گفت منظومه فکری توحیدمحور ایشان، یک نگاه تمدنی نیز هست. یعنی همان روح توحیدی در تفکر ایشان چنان پیش می‌رود که زمینه‌ساز تشکیل یک تمدن توحیدمحور می‌شود. این هم از ویژگی‌های فکری ایشان است، یعنی نگاهشان و فکرشان محدود نیست، بلکه یک فرایند مرحله‌ای به سمت یک قله وسیع و بلند است. همین نگاه است که روح حاکم بر بیانیه گام دوم انقلاب است و عناصر خودسازی، دولت‌سازی و جامعه‌سازی را برای تحقق زمینه‌های تمدن اسلامی در بر می‌گیرد.

زحمات بی‌نظیر ایشان در رشد علوم انسانی در کشور نیز موضوع جداگانه‌ای برای دقت و تأمل است. مفاهیمی که ایشان در علوم انسانی ابداع و تولید کردند، نهضت‌هایی را که در زمینه‌های مختلف علوم انسانی و اسلامی‌سازی علوم راه‌اندازی کردند، تیزبینی‌هایی که در تحلیل وقایع سیاسی از دریچه علوم

انسانی داشتند، مانند مفهوم بیداری اسلامی یا پیچ تاریخی که همگی بر پایه یک منظومه فکری منسجم بوده است، همه اینها در کنار هم از شخصیت عظیم علمی و نظریه پرداز ایشان پرده برداری می‌کند.

رهبر معظم انقلاب همواره در دیدارهای خود با معلمان به این نکته اشاره می‌فرماید که غرض اصلی این جلسات یک چیز است و آن هم تکریم مقام و جایگاه معلمی در جامعه می‌باشد. ضرورت این کار نیز به این امر باز می‌گردد که ما در دورانی به سر می‌بریم که فرهنگ غربی از همه سو بر ما هجوم آورده و این باعث شده تا نگاه عموم مردم به معلم و معلمی یک نگاه اسلامی نباشد. این سلطه غرب سبب شده تا جایگاه و اهمیت هر شغلی را به تناسب درآمدی که دارد درک نماییم. وقتی مبنای ارزش دهی به مشاغل این باشد، در نتیجه دیگر معلم بودن آن ارزش حقیقی خود را از دست داده است. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «...فرهنگ تمدن مادی این است؛ معیار ارزش گذاری عبارت است از قابلیت تبدیل هر چیزی به پول. معلم هم به همان اندازه‌ای که می‌تواند مستقیم یا غیرمستقیم پول‌ساز باشد، در آن فرهنگ به همان اندازه محترم است. ما -مجموعه فرهنگی ملت ایران- تسلیم این فرهنگ غلط شدیم، در حالی که در منطق اسلام، مسئله فراتر از این حرف‌هاست. مسئله تعلیم و تربیت، مسئله زندگی بخشیدن و ولادت بخشیدن به یک مخاطب و یک انسان است» (۱۳۸۷/۰۲/۱۲). این وضعیت سبب گشته تا ایشان در تمامی دیدارهای خود با معلمان کشور اهمیت نقش و جایگاه معلمی را تبیین نمایند و به بیان صفات مطلوب شخصیتی و عملکردی معلمان بپردازند.

قبل از این که به وظایف و نقش‌های تخصصی معلمان در نگاه امام خامنه‌ای شهید بپردازیم به این تذکر عمومی ایشان توجه می‌دهیم که معلمان کشور باید خود به عظمت کاری که انجام می‌دهند اعتقاد داشته باشند. تا بر این اساس بتوانند آن وظایف اصلی خود را به خوبی انجام دهند. ایشان می‌فرمایند: «جامعه معلمان کشور عظمت کاری را که برعهده گرفته‌اند و انجام می‌دهند، همواره در مد نظر داشته باشند. اگر انسان بداند که چه کار بزرگی را دارد انجام می‌دهد، انگیزه او، تحرک او، ایمان او و تلاش او در این کار، مضاعف خواهد شد. مثل یک رزمنده شجاعی که در یک نقطه حساسی از خطوط جبهه خودی مشغول کار و تلاش و مجاهدت است؛ نقش مجاهدت او آنچنان عظیم است که برای همه این جبهه می‌تواند اثر و فایده داشته باشد. اگر این رزمنده این را بداند، هرگز خسته نخواهد شد؛ احساس ملالت نخواهد کرد؛ هیچ عامل نومیدی در دل او اثر نخواهد گذاشت» (۱۳۸۹/۰۲/۱۵).

همچنین از سویی دیگر مسئولان را به اهمیت نقش و جایگاه معلم توجه می‌دهند و سرمایه گذاری در آموزش و پرورش و کار معلمان را عامل تضمین پیشرفت کشور می‌دانند. ایشان بر این باورند که «هزینه کردن برای معلم از وظایف مسئولان و دولت است زیرا همان‌طور که بارها گفته‌ام، هزینه کردن برای معلم، در واقع سرمایه‌گذاری است» (۱۳۹۶/۰۲/۱۷)

ایشان به دلیل نقش‌های پراهمیت و برجسته‌ای که برای معلمان برمی‌شمارند، وجود برخی صفات را در معلمان ضروری می‌دانند، صفاتی که در واقع یاریگر یک معلم برای اشتغال به شغل انبیاست و ایشان این صفات را از معلمان مطالبه می‌کنند: «از شما معلمان هم ما توقعاتی داریم» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲). در این ادامه به بیان شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید پرداخته می‌شود:

جدول ۱. شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید (رضوان‌الله‌علیه)

مضمون سازمان دهنده	مضمون پایه	کدهای معنادار	مثال از بیانات	منبع (تاریخ بیانات)
شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز	معرفی / فکری	تولیدگری علم	ما باید علم را خودمان تولید کنیم و آن را بجوشانیم.	۱۳۸۷/۰۷/۰۳
		تفکر انتقادی	انسان باید بیوسد آن دهنی را که از روی دلسوزی انتقاد می‌کند.	۱۳۹۰/۰۶/۰۲
		تحول‌گرایی و آینده‌سازی	معلم متحول‌کننده جان لایعلم انسان‌ها به روان عالم است.	۱۳۹۱/۰۲/۱۲
		احیای مفاهیم جریان‌ساز	مفاهیم جریان‌ساز و عمل‌ساز را تولید کنیم و به راه بیندازیم و زنده کنیم؛ ایمان؛ اندیشه‌ورزی، یاد بگیرد فکر کند؛ مشارکت اجتماعی. اگر چنانچه توانستید این مفاهیم جریان‌ساز را در ذهن دانش‌آموزتان رسوخ بدهید، خدمت بزرگی به آینده کشورتان کرده‌اید.	۱۳۹۵/۰۲/۱۳
		القای نگاه ملی به دانش‌آموز	شما به دانش‌آموزتان نگاه ملی بدهید. این دانش‌آموز خودش را جزئی از یک مجموعه، از یک کل احساس کند؛ بداند این که دارد حالا درس می‌خواند، این جزئی از یک حرکت جمعی و عمومی است، قطعه‌ای از مجموعه پیشرفت کشور است.	۱۳۸۷/۰۲/۱۲

۱۴۰۳/۰۲/۱۲	معلم فقط آموزنده علم نیست بلکه پرورنده هویت دانش آموز است.	روح خودساخته	اخلاق / ارزشی	
۱۳۹۷/۰۲/۱۹	جهت‌گیری تعلیم و تربیت کشور باید به سمت برخورداری از عدالت باشد؛ یعنی آموزش و پرورش ما، تعلیم و تربیت ما، عدالت‌پرور تربیت کند، عدالت‌خواه تربیت کند، عدالت‌ساز تربیت کند.	عدالت‌خواهی		
۱۴۰۲/۰۲/۱۲	معلم معمار آینده کشور است. امروز شما دارید فردای کشور را می‌سازید. اگر بتوانید انسان آگاه، عالم، اهل فکر کردن، متفکر، اهل منطق، باایمان، بااراده، متشع، پایبند به اخلاق اسلامی، پایبند به تعهدات ملی تربیت کنید، بزرگ‌ترین خدمت به کشور انجام گرفته؛ یعنی واقعاً هیچ خدمت دیگری قابل مقایسه با این نیست.	مسئولیت‌پذیری		
۱۳۹۲/۰۴/۱۳	کاری که باید بر آن همت بگذارید، این است که رشته خدمت را رها نکنید.	خدمت‌گزاری		
۱۳۹۲/۰۵/۰۶	واقعیتی وجود دارد؛ اگر بی‌توجه به این واقعیت بخواهید کار بکنید، نیروی خودتان را هدر می‌دهید.	واقع‌گرایی		
۱۳۹۵/۰۲/۱۳	معلمان با قناعت آینده‌سازی می‌کنند، رنج تربیت جوان و نوجوان را با نجابت، با صبر و سکون بر عهده می‌گیرند.	قناعت، نجابت، صبر و آرامش		
۱۳۸۷/۰۲/۱۲	با نفوذ معلمی، با تأثیر روحی معلم بر متعلم یک نقطه روشن و نورانی‌ای در قلب دانش آموز باقی بگذارد.	استفاده از نفوذ معلمی	انسان / فرهنگی	

۱۳۹۵/۰۳/۰۳	در آینده شماها می‌توانید سهم بسزایی در به وجود آوردن و اهدا کردن کادرهای شایسته و صالح به نظام عمومی کشور داشته باشید.	کادرسازی		
۱۴۰۳/۰۲/۱۲	جوان را تشویق کنید به این جور فعالیت‌ها؛ این او را کارآزموده می‌کند. به علاوه گره‌های زیادی را هم در کشور باز می‌کند.	تشویق دانش‌آموزان به فعالیت‌های اجتماعی و حرفه‌آموزی		
۱۳۹۱/۰۷/۲۰	از وظایف مهم آموزش و پرورش تزریق روحیه خودباوری است.	خودباوری	تخصصی / روان‌شناختی	
۱۴۰۳/۰۲/۱۲	بنده مکرر روی مسئله امید برای جوان‌ها تکیه می‌کنم.	داشتن امید به آینده		
۱۴۰۳/۰۲/۱۳	ما می‌خواهیم برای او آینده ترسیم کنیم، با این نیت، با این روحیه، با این انگیزه، با این فهم از معلمی وارد کلاس بشویم. این عرض ما است؛ توانمندسازی این جور است.	توانمندسازی خود		

شایستگی‌های معرفتی / فکری

تحقق رسالت تمدنی معلم، پیش از هر چیز نیازمند برخورداری او از بنیان‌های معرفتی و فکری صحیح است؛ زیرا معلم نه تنها انتقال‌دهنده اطلاعات و دانش، بلکه شکل‌دهنده نوع نگاه، نظام فکری و افق آینده‌متریبان است. در منظومه فکری امام خامنه‌ای شهید، تمدن‌سازی بدون تولید علم، اندیشه‌ورزی، شناخت صحیح واقعیت‌ها و تربیت انسان‌های دارای قدرت تحلیل و ابتکار امکان‌پذیر نیست. ازاین‌رو، معلم تمدن‌ساز باید خود برخورداری از بینش عمیق علمی و فکری باشد و بتواند در دانش‌آموزان روحیه پرسشگری، نوآوری، تفکر، آینده‌نگری و احساس مسئولیت نسبت به پیشرفت جامعه را پرورش دهد. بر این اساس، مجموعه‌ای از شایستگی‌های معرفتی و فکری در شکل‌گیری معلم تمدن‌ساز نقش‌آفرین است که در ادامه تبیین می‌شود:

الف) تولیدگری علم

تمدن‌سازی بدون تولید علم و شکل‌دهی ذهن‌های پرسشگر و نوآور امکان‌پذیر نیست؛ ازاین‌رو، اولین الزام معرفتی معلم تمدن‌ساز، برخورداری از روحیه تولید علم و پرورش این نگرش در نسل آینده است.

در منظومه فکری امام خامنه‌ای شهید، علم صرفاً ابزاری برای توسعه اقتصادی یا کسب موقعیت علمی نیست، بلکه حلقه‌ای اساسی در فرایند تمدن‌سازی و تحقق تمدن نوین اسلامی به شمار می‌آید. این معلم باید دانش‌آموزانی تربیت کند که علاوه بر یادگیری دانش موجود، توانایی پرسشگری، نوآوری، نظریه‌پردازی و تولید دانش نافع را داشته باشند. از این منظر، علم زمانی ارزشمند است که در خدمت سعادت مادی و معنوی انسان، رفع نیازهای جامعه، حل مسائل واقعی و حرکت در مسیر هدایت الهی قرار گیرد (۱۳۸۸/۱۱/۱۳). بنابراین، تولید علم در نگاه رهبر انقلاب از خودباوری آغاز می‌شود، به نوآوری و فناوری می‌رسد و زمینه‌ساز استقلال، اقتدار و پیشرفت جامعه می‌گردد (۱۳۹۰/۱۰/۰۱). در این میان، معلم باید روحیه پژوهش، خلاقیت و جست‌وجوی حقیقت را در متربیان تقویت کند. همچنین، توجه به علوم انسانی مبتنی بر مبانی اسلامی و ایرانی، از الزامات این شایستگی است؛ زیرا تمدن‌سازی بدون تولید نظریه‌های متناسب با جهان‌بینی اسلامی امکان‌پذیر نیست (۱۳۸۴/۱۰/۱۳). ازاین‌رو، معلم تمدن‌ساز باید خود نمونه‌ای از جست‌وجوی علمی و زمینه‌ساز شکل‌گیری نسلی دانشمند، نوآور و تمدن‌آفرین باشد.

ب) تفکر انتقادی

در عصر پیچیدگی‌های فکری و مواجهه انسان با دیدگاه‌ها و اطلاعات گوناگون، توانایی تحلیل، ارزیابی و داوری عالمانه از الزامات تربیت تمدن‌ساز است؛ ازاین‌رو، تفکر انتقادی یکی از شایستگی‌های معرفتی معلم تمدن‌ساز به شمار می‌آید. در دیدگاه امام خامنه‌ای شهید، نقد به معنای تخریب، مخالفت‌ورزی یا سیاه‌نمایی نیست، بلکه فرایندی عقلانی، اخلاقی و اصلاح‌گرایانه برای شناخت دقیق واقعیت‌ها و حرکت به سوی پیشرفت است. ایشان با تأکید بر اینکه «نقد، یعنی عیارسنجی»، بیان می‌کنند که انسان باید بتواند نقاط قوت و ضعف یک موضوع را هم‌زمان ببیند و پس از جمع‌بندی منصفانه، درباره آن داوری کند (۱۳۷۷/۱۲/۰۴). همچنین نقد را «هدیه کردن عیوب آنها به خود آنها» دانسته‌اند و بر نقش اصلاحی و خیرخواهانه آن تأکید کرده‌اند (۱۳۸۰/۰۵/۱۱). از این منظر، معلم تمدن‌ساز باید دانش‌آموزانی تربیت کند که قدرت پرسشگری، تحلیل، ارزیابی دیدگاه‌ها و مواجهه آگاهانه با مسائل را داشته باشند؛ دانش‌آموزانی که نه هر چیزی را بدون بررسی بپذیرند و نه بدون دلیل آن را رد کنند. امام خامنه‌ای شهید تأکید می‌کنند که «نقد منصفانه و پاسخگویی منصفانه به نقد» موجب تقویت نظام و دستگاه اجتماعی می‌شود، اما نباید آن را با مناقشات و بگومگوهای لفظی اشتباه گرفت (۱۳۸۳/۰۶/۰۴). همچنین ایشان زبان انتقادی و مطالبه‌گرانه را نشانه حرکت به سوی آرمان‌ها می‌دانند و تأکید می‌کنند که نارضایتی از وضع موجود، اگر با نگاه اصلاحی همراه باشد، زمینه‌ساز

رسیدن به وضعیت مطلوب است (۱۳۸۵/۰۷/۲۵). بنابراین، تفکر انتقادی در تربیت تمدن‌ساز، ترکیبی از عقلانیت، انصاف، اخلاق‌مداری و خودانتقادی است. این گونه معلمی باید فرهنگ نقدپذیری، ارزیابی عالمانه و اصلاح مستمر را در نسل آینده نهادینه کند تا آنان بتوانند با شناخت کاستی‌ها و ظرفیت‌ها، در مسیر ساخت جامعه‌ای پیشرفته و تمدن نوین اسلامی نقش‌آفرین باشند.

ج) تحول‌گرایی و آینده‌سازی

معلم تمدن‌ساز همواره نگاهی فراتر از وضعیت موجود دارد و با باور به امکان تغییر و ساخت آینده مطلوب، زمینه تربیت نسلی آینده‌نگر و تحول‌خواه را فراهم می‌آورد. معلمان اگرچه در زمان حال مشغول فعالیت هستند، اما حاصل عملشان در آینده نمایان می‌شود و تمام تلاششان بر خارج کردن متعلمان از حال‌نگری و ایجاد تحول سازنده در رسیدن به آینده مطلوب است. رهبر معظم انقلاب همواره در بیاناتشان ضمن تأکید بر لزوم نگاه واقع‌بینانه جهت رسیدن به آینده‌ای درخشان و راضی‌نشدن به داشته‌ها، به نقش معلمان در ساختن آینده تأکید داشته و می‌فرمایند: «شما معلمان هستید که فردا را می‌سازید. معلم با آموختن به یک انسان، کلید بهره‌برداری از گنجینه تمام‌نشدنی را به او می‌دهد معلم متحول‌کننده جان لایعلم انسان‌ها به روان عالم است» (۱۳۹۱/۰۲/۱۲). یکی از عوامل قوی شدن و رسیدن به برتری‌های گوناگون در ابعاد مختلفی همچون ابعاد علمی، سیاسی، اجتماعی، اقتصادی، نظامی و غیره در کشور از نظر ایشان، نظام آموزش و پرورش و خاصه معلمان این نظام هستند. همچنین یکی از نکات مهم در دیدگاه ایشان این است که نظام آموزش و پرورش و معلمان باید به طور ویژه برای مقاطع ابتدایی و سنین کودکی دانش‌آموزان مان وقت بگذارند؛ و این حاکی از اثر ویژه تربیتی آموخته‌های این سنین در تمام عمر محصلان است. در این راستا ایشان می‌فرمایند: «یک کشور اگر بخواهد به سرافرازی برسد، به رفاه و غنا برسد، به علم و تفوق علمی منتهی شود، اگر بخواهد مردم شجاع، آزاده، فهمیده، عاقل، خردمند و متفکر تحویل جامعه بشری دهد، باید این زیرساخت اصلی را درست کند؛ زیرساخت تعلیم دوران کودکی و نوجوانی است؛ این، شأن معلم است» (۱۳۹۲/۰۲/۱۸). «اما اگر شما نتوانستید این نسل رو به رشد را، نسل نواخته را به شکل درست تربیت کنید، این حرکت، سریع‌تر و پرشتاب‌تر پیش خواهد رفت. مطمئن باشید جمهوری اسلامی ایران به برکت همت‌های بلند، به برکت ایمان‌های قوی، به برکت انسان‌های خوب و مؤمن و با اخلاصی که بحمدالله در کشور ما فراوان وجود دارند، خواهد توانست قله‌ها را یکی پس از دیگری فتح کند» (۱۳۹۰/۰۲/۱۴).

د) احیای مفاهیم جریان‌ساز

یکی از رسالت‌های اساسی معلم تمدن‌ساز، شکل‌دهی به نظام معنایی و هویتی نسل آینده از طریق

احیای مفاهیم بنیادین و جریان‌ساز است؛ مفاهیمی که می‌توانند جهت حرکت فرد و جامعه را تعیین کنند. با توجه به رشد و پیشرفت چشمگیر نظام فرهنگی ایران اسلامی به مدد تعالیم اسلام و رهنمودهای رهبر حکیم انقلاب و قرار گرفتن ایران اسلامی در مرکزیت نظام فرهنگی کشورهای مسلمان جهان و حرکت کشور به سوی تمدن نوین اسلامی و تاکید رهبر فرزانه انقلاب به این مسئله در بیانیه‌های مختلف ایشان علی‌الخصوص بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی، ایشان پس از گذشت قریب به ۲۵ سال از بیان قبلیشان و تثبیت آن در جامعه، در بیانی دیگر گام را از این فراتر نهاده و نقش معلم را در مقیاسی کلان‌تر تبیین می‌نمایند و نقش و جایگاه او را محور حرکت تمدنی جامعه اسلامی بر می‌شمارند: «قدرت و قوت و اعتبار و آبروی یک کشور، بیش از همه چیز به نیروی انسانی آن کشور است. نیروی انسانی را چه کسی درست می‌کند؟ نیروی انسانی را چه کسی نقد می‌کند؟ چه کسی فعلیت می‌بخشد؟ معلم» (۱۳۹۶/۰۲/۱۷).

«معلمان پایه‌ریز تمدن نوین هستند؛ چون نیروی انسانی شایسته اگر نباشد، تمدنی به وجود نخواهد آمد» (۱۳۹۸/۰۲/۱۱). با این بیان ایشان معلمان را فعلیت‌بخش به نیروی انسانی و پایه‌ریز تمدن نوین اسلامی بر می‌شمارند. از سوی دیگر از دیدگاه ایشان آنچه که می‌تواند به رشد و تربیت نسلی انقلابی و تمدن‌ساز منتهی شود و آینده انقلاب اسلامی ایران را بیمه کند و ضامن بقای نظام اسلامی در آینده باشد این است که در کشور نسلی متعهد به ارزش‌ها و شاخصه‌های دینی و انقلابی تربیت شوند که این مهم به طور عام جزو وظایف و نقش‌های نظام آموزش و پرورش کشور و به طور خاص جزو وظایف و نقش‌های معلمان است. ایشان در بیانات متعددی در این خصوص می‌فرمایند: «ما باید شاخص‌های ممتاز و برجسته را در دانش‌آموز زنده کنیم. در او مفاهیم جریان‌ساز و عمل‌ساز را تولید کنیم و به راه بیندازیم و زنده کنیم؛ ایمان؛ اندیشه‌ورزی، یاد بگیرد فکر کند؛ مشارکت اجتماعی. اگرچنانچه توانستید این مفاهیم جریان‌ساز را در ذهن دانش‌آموزتان رسوخ بدهید، خدمت بزرگی به آینده کشورتان کرده‌اید» (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). «ما چگونه نسلی می‌خواهیم؟ ما اول چیزی که لازم است برای دانش‌آموز خودمان در نظر بگیریم، این است که در او هویت مستقل ملی و دینی به وجود بیاوریم؛ این اولین چیز؛ هویت مستقل و با عزت» (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). «بچه‌ها را متدین بار بیاورید. متدین بار آوردن بچه‌ها همان چیزی است که می‌تواند آینده این کشور را آباد کند» (۱۳۸۴/۰۲/۱۲).

هـ) القای نگاه ملی به دانش‌آموز

تربیت انسان‌های مسئول و نقش‌آفرین در ساخت آینده کشور، نیازمند شکل‌گیری نگاه ملی در دانش‌آموزان است؛ ازاین‌رو، معلم تمدن‌ساز باید احساس تعلق، مسئولیت و مشارکت نسبت به سرنوشت جامعه را در متربیانش تقویت کند. در این ارتباط نظر امام شهید بر این است که «... شما به این

دانش‌آموزتان نگاه ملی بدهید... این دانش‌آموز خودش را جزئی از یک مجموعه، از یک کل احساس کند؛ بداند اینکه دارد حالا درس می‌خواند، این جزئی از یک حرکت جمعی و عمومی است، قطعه‌ای از مجموعه پیشرفت کشور است؛ این را به دانش‌آموز باید القاء کرد» و لازمه این مهم را این می‌دانند که خود معلم به مقوله آموزش و پرورش نگاه ملی داشته باشد: «البته خود معلم قبل از دانش‌آموز باید این را در خودش احساس کند» (۱۳۸۷/۰۲/۱۲). نگاه ملی در آموزش، به این معناست که دانش‌آموز دریابد فعالیت روزمره او - از یادگیری درس گرفته تا انتخاب مسیر زندگی - جزئی از یک حرکت کلان و هدفمند برای توسعه کشور است. این بینش، موجب مسئولیت‌پذیری، مشارکت‌جویی و احساس تعهد نسبت به جامعه می‌شود. در غیاب این نگاه، آموزش به امری فردگرایانه و گسسته از واقعیت‌های ملی تبدیل می‌شود و دانش‌آموز صرفاً به فکر منافع شخصی خود خواهد بود. در مقابل، اگر مدرسه به مکانی برای انتقال هویت جمعی و روح ملی تبدیل شود، زمینه پرورش شهروندانی فراهم خواهد شد که در کنار آرزوهای فردی، آرمان‌های اجتماعی و تاریخی کشور را نیز در دل دارند. ایجاد چنین نگرشی نیازمند آن است که معلم ابتدا خود را بخشی از پیکره فعال جامعه بداند، به آموزش به‌عنوان یک مأموریت ملی نگاه کند و کار روزانه خود را در مسیر ساختن آینده کشور معنا کند. از این منظر، انتقال نگاه ملی، صرفاً یک پیام آموزشی نیست، بلکه حاصل زیست‌جهان معلم است که در گفتار، رفتار و حتی انگیزه‌های او تجلی می‌یابد و از این طریق به دانش‌آموز نیز منتقل می‌شود.

شایستگی‌های اخلاقی / ارزشی:

در نگاه تمدنی، دانش و توانایی علمی زمانی می‌تواند به ساخت جامعه مطلوب منجر شود که در چارچوب ارزش‌های اخلاقی و الهی هدایت شود. از این رو، معلم تمدن‌ساز علاوه بر برخورداری از دانش و مهارت، باید نمونه‌ای از فضایل اخلاقی و ارزش‌های انسانی باشد؛ زیرا مرام و منش او یکی از مهم‌ترین ابزارهای تربیت نسل آینده است. در اندیشه امام خامنه‌ای شهید، معلم نقش تربیتی و هویتی دارد و می‌تواند با خودسازی، پایبندی به ارزش‌ها و عمل اخلاقی، زمینه شکل‌گیری انسان‌هایی متعهد، مسئول و دارای هویت دینی و اجتماعی را فراهم سازد. بر این اساس، شایستگی‌های اخلاقی و ارزشی، بخش بنیادینی از الگوی معلم تمدن‌ساز را تشکیل می‌دهد که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد:

الف) روح خودساخته

از آنجا که معلم در نگاه تمدنی، سازنده شخصیت و هویت نسل آینده است، پیش از هر چیز باید خود از شخصیت تربیت‌یافته و روحی خودساخته برخوردار باشد؛ زیرا تربیت دیگران بدون خودسازی امکان تحقق کامل ندارد. همان گونه که خدای متعال در آیه دوم از سوره مبارکه جمعه شغل پیامبر را

تعلیم کتاب و تزکیه و تربیت آحاد بشر معرفی می‌کند، امام خامنه‌ای شهید نیز معلمان را تعلیم دهنده و تربیت کننده بر می‌شمارند و بر این نکته تاکید می‌ورزند که معلمان علاوه بر اشتغال به تعلیم دانش‌آموزان، باید نقش مربی اخلاق و روح و روان دانش‌آموزان را نیز بر عهده گیرند و از این طریق باید تلاش کنند تا شخصیت و هویت دانش‌آموزان را به نحو احسن شکل دهند: «آنچه راجع به انتظارات از معلمان لازم است عرض بکنم. از شما معلمان هم ما توقعاتی داریم: یکی از انتظارات که شاید از همه مهم‌تر باشد، همان است که قبلاً هم به آن اشاره کرده‌ام؛ معلم فقط آموزنده علم نیست، بلکه پرورنده هویت دانش‌آموز است؛ به این توجه کنید. توجه کنید که شما دارید شخصیت این جوان و نوجوان را می‌سازید. اگر عمیق کار کنید، اگر دانشگاه رفت، فرض کنیم در دانشگاه یک مشکلی هم وجود داشت، این مشکل دامن او را نخواهد گرفت؛ هویت او ساخته می‌شود» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲). البته بالذاله می‌توان این طور نیز برداشت کرد که معلم باید در ساختن و پرداختن روح و جان خود نیز بکوشد چرا که فاقد شی نمی‌تواند معطی شی باشد.

«چون ز هستیش نباشد اثری   چون به هستی رسد از وی دگری
ذات نایافته از هستی بخش   چون تواند که بود هستی بخش
خشک ابری که بود ز آب تهی   ناید از وی صفت آب‌دهی» (جامی، ۱۳۷۸)

ب) عدالت‌خواهی

تحقق جامعه‌ای مبتنی بر ارزش‌های اسلامی و انسانی، نیازمند تربیت انسان‌هایی عدالت‌خواه است؛ ازاین‌رو، عدالت‌خواهی یکی از شایستگی‌های اخلاقی بنیادین معلم تمدن‌ساز محسوب می‌شود؛ به گونه‌ای که امام خامنه‌ای شهید جهت‌گیری نظام تعلیم و تربیت را پرورش انسان‌های عدالت‌خواه، عدالت‌پرور و عدالت‌ساز می‌داند. لذا چنین معلمی عدالت را صرفاً یک فضیلت اخلاقی یا مطالبه اجتماعی نمی‌داند، بلکه آن را بنیادی‌ترین ارزش حیات انسانی، معیار سامان‌یافتگی جامعه اسلامی و یکی از ارکان تحقق تمدن نوین اسلامی تلقی می‌کند. از منظر ایشان، عدالت از جمله ارزش‌های ثابت و تغییرناپذیر تاریخ بشر است که همه پیامبران الهی و به‌ویژه حکومت جهانی حضرت مهدی (عج) برای تحقق آن مبعوث شده‌اند؛ ازاین‌رو، رسالت تعلیم و تربیت نیز باید پرورش نسلی باشد که عدالت را بشناسد، آن را مطالبه کند، در رفتار فردی و اجتماعی خود به آن پایبند باشد و برای گسترش آن در جامعه تلاش کند (۱۳۹۷/۰۲/۱۹). معلم تمدن‌ساز با نهاده‌سازی روحیه انصاف، رعایت حقوق دیگران، مسئولیت‌پذیری، دفاع از مظلوم، مقابله با تبعیض و حساسیت نسبت به هرگونه بی‌عدالتی، دانش‌آموزان را به کنشگرانی مسئول و متعهد تبدیل می‌کند که در برابر ظلم، فساد و تضییع حقوق

انسان‌ها بی تفاوت نمی‌مانند. او به دانش‌آموزان می‌آموزد که انسان مؤمن نباید در برابر شکم‌بارگی ظالمان و محرومیت مظلومان سکوت کند، بلکه وظیفه دارد در مسیر استقرار عدالت در عرصه‌های فرهنگی، اجتماعی، اقتصادی و سیاسی نقش آفرین باشد. از این رو، عدالت در اندیشه ایشان صرفاً یک مفهوم نظری نیست، بلکه مبنای تصمیم‌گیری، ملاک کنش تربیتی، معیار ارزیابی ساختارهای اجتماعی و جهت‌گیری اساسی تعلیم و تربیت است؛ بدین ترتیب، معلم تمدن‌ساز با پرورش انسان‌هایی عدالت‌خواه، عدالت‌پرور و عدالت‌ساز، سرمایه انسانی لازم برای تحقق حکمرانی عادلانه، شکل‌گیری حیات طیبه (۱۳۹۸/۰۴/۰۵) و استقرار تمدن نوین اسلامی را فراهم می‌آورد.

ج) مسئولیت‌پذیری

معلم تمدن‌ساز، رسالت خود را محدود به کلاس درس نمی‌داند، بلکه خود را در برابر رشد دانش‌آموزان، آینده جامعه و تحقق اهداف تربیتی مسئول احساس می‌کند؛ از این رو، مسئولیت‌پذیری از ارکان شخصیت حرفه‌ای اوست. بر این اساس، معلم خود را در برابر سرنوشت دانش‌آموزان، آینده جامعه و پیشرفت کشور مسئول می‌شمارد. از منظر امام خامنه‌ای شهید، اهمیت هر انسان به اندازه مسئولیتی است که بر عهده می‌گیرد (۱۳۹۴/۰۲/۰۶) و علم، آگاهی و توانایی نه یک امتیاز، بلکه منشأ تعهد و مسئولیت بیشتر در قبال مردم و جامعه است. از این رو، معلم تمدن‌ساز دانش، تجربه، اعتبار و نفوذ اجتماعی خود را در مسیر رشد انسان‌ها، رفع نیازهای جامعه و خدمت به مردم به کار می‌گیرد و دانش‌آموزان را نیز به پذیرش مسئولیت‌های فردی، اجتماعی و ملی ترغیب می‌کند. چنین معلمی بزرگ‌ترین خدمت را به کشور انجام می‌دهد؛ زیرا آینده جامعه در گرو کیفیت تربیت نسل نوجوان و جوان است و غفلت از پرورش استعدادها، آنان، تضعیف سرمایه‌ای ارزشمند برای کشور به شمار می‌رود (۱۴۰۲/۰۲/۱۲). همچنین، ایشان مسئولیت‌پذیری را در اقدام به موقع، پرهیز از تعلل، احساس تکلیف در برابر مشکلات جامعه، حمایت از محرومان و تلاش برای رفع نیازهای آنان متجلی می‌سازد و این روحیه را در دانش‌آموزان نیز نهادینه می‌کند. در این نگاه، پیشرفت واقعی زمانی تحقق می‌یابد که افراد، به‌ویژه نسل جوان، نسبت به آینده کشور احساس مسئولیت کنند، برای آن چشم‌اندازی روشن ترسیم نمایند و خود را در تحقق آن سهیم بدانند (۱۳۹۱/۰۷/۱۲).

د) خدمت‌گزاری

معلمی در نگاه تمدنی، پیش از آنکه یک شغل باشد، رسالتی برای خدمت به انسان و جامعه است؛ بنابراین، روحیه خدمت‌گزاری یکی از شایستگی‌های اخلاقی معلم تمدن‌ساز به شمار می‌آید، لذا در میان شایستگی‌ها باید سهمی را به خدمت‌گزاری داد؛ زیرا فلسفه حضور معلم در نظام تعلیم و تربیت،

خدمت صادقانه و آگاهانه به انسان، جامعه و آرمان‌های الهی است. معلم تمدن‌ساز خود را خدمتگزار دانش‌آموزان، جامعه و آینده کشور می‌داند و همه توان علمی، اخلاقی و تربیتی خود را در مسیر رشد و تعالی انسان‌ها به کار می‌گیرد. از منظر امام شهید، خدمت به مردم، گفتمان اصلی نظام اسلامی و فلسفه وجودی مسئولان است و هیچ مسئولیتی نباید آنان را از این وظیفه اساسی غافل سازد (۱۳۹۲/۰۶/۰۶). از این رو، معلم نیز خدمت را نه یک فعالیت جانبی، بلکه جوهره هویت حرفه‌ای و رسالت تربیتی خود می‌داند و همواره می‌کوشد رشته خدمت را در همه شرایط حفظ کرده و آن را با صداقت، پیگیری، آگاهی و احساس مسئولیت دنبال کند (۱۳۹۲/۰۴/۲۳؛ ۱۳۸۲/۰۹/۱۷). در اندیشه ایشان، خدمت تنها به عرصه‌های اقتصادی و مادی محدود نمی‌شود، بلکه صیانت از ایمان، اخلاق، باورهای دینی، هویت فرهنگی و ارزش‌های اصیل جامعه، از عمیق‌ترین، ماندگارترین و مؤثرترین جلوه‌های خدمت به مردم است. از این رو، معلم تمدن‌ساز با تقویت ایمان، اخلاق، هویت اسلامی - ایرانی، فرهنگ کار، روحیه مسئولیت‌پذیری و امید در دانش‌آموزان، آنان را در برابر آسیب‌های فرهنگی، فکری و اخلاقی مصون می‌سازد و از این طریق، خدمتی بنیادین به جامعه و آینده کشور ارائه می‌کند. چنین معلمی خدمت را فرصتی برای کسب منفعت شخصی یا جایگاه اجتماعی نمی‌بیند، بلکه آن را نعمتی الهی و مسئولیتی ارزشمند می‌داند و قدردان توفیق خدمت به نسل آینده است (۱۳۸۵/۰۸/۰۲). او با روحیه ایثار، دلسوزی، خیرخواهی و تعهد حرفه‌ای، در جهت رفع نیازهای تربیتی، فکری و فرهنگی دانش‌آموزان می‌کوشد و با توانمندسازی آنان، بزرگ‌ترین خدمت را به جامعه اسلامی انجام می‌دهد. در این نگاه، خدمت‌گزاری به معنای ساختن انسان‌های صالح، حفظ کرامت آنان، تقویت سرمایه فرهنگی و معنوی جامعه و فراهم ساختن زمینه مشارکت آگاهانه آنان در پیشرفت کشور است.

ه) قناعت، نجابت، صبر و آرامش

مسیر تربیت انسان، فرایندی تدریجی و همراه با دشواری است؛ لذا، معلم تمدن‌ساز برای استمرار نقش تربیتی خود نیازمند برخورداری از صبر، آرامش، نجابت و قناعت است. از آنجا که کار تربیت دارای استدرج و مراحل طولانی و طاقت‌فرسایی است و در این راه پر پیچ و خم معلمان با مشکلات عدیده‌ای روبرو خواهند شد، ایشان یکی از بارزترین ویژگی‌های یک معلم و مربی در برابر مشکلات مادی و معنوی این شغل شریف را صبر، قناعت، نجابت و آرامش در طول مسیر تربیت بر می‌شمارند و ضمن دعوت از مسئولین به تسریع در مرتفع کردن مشکلات، خطاب به معلمان می‌فرمایند: «معلمان با قناعت آینده‌سازی می‌کنند، رنج تربیت جوان و نوجوان را با نجابت، با صبر و سکون بر عهده می‌گیرند» (۱۳۹۵/۰۲/۱۳). این صفات نه تنها فردی، بلکه تمدنی هستند، زیرا معلم را در برابر هجوم فرهنگ

مادی‌گرای غربی مقاوم می‌سازد و پایه‌ای برای ساخت جامعه‌ای معنویت‌محور فراهم می‌کند. در چنین شرایطی، برخورداری معلم از فضایل درونی نظیر قناعت، نجابت، صبر و آرامش، نه تنها یک صفت شخصی، بلکه یک راهبرد بقا در مسیر تربیت است. معلم تمدن‌ساز کسی است که در دل دشواری‌ها، پایداری را تمرین می‌کند؛ از تنگناها عبور می‌کند بی‌آن‌که کرامت حرفه‌ای خود را فراموش کند و با متانت و آرامش، روند رشد متعلمان را دنبال می‌کند. چنین معلمی، با درک عظمت مأموریت خویش، از محدودیت‌ها شکایت نمی‌کند، بلکه به‌سوی اصلاح و ارتقاء وضع موجود گام برمی‌دارد و تلاش می‌کند الگوی نجابت و وقار برای نسل جوان باشد. قناعت در این‌جا، صرفاً به معنای کم‌توقع بودن اقتصادی نیست؛ بلکه نماد درونی‌بودن انگیزه‌ها و عدم وابستگی به تشویق‌های بیرونی است. معلم تمدن‌ساز نیازی به دیده‌شدن زود هنگام ندارد، زیرا افق نگاه او بلندتر از پاداش‌های روزمره است. نجابت نیز به معنای حفظ وقار تربیتی در مواجهه با کاستی‌هاست؛ آن‌گاه که بی‌عدالتی، نادیده‌گرفتن یا بی‌مهری دیده می‌شود، اما معلم همچنان شأن خود را نگه می‌دارد و تمرکزش را از تربیت متعهدانه برنمی‌دارد. در نهایت، سکون و آرامش روانی، لازمه‌ی اثرگذاری در محیط پرچالش آموزشی است. معلمی که بتواند تعادل روانی خود را حفظ کند، در کلاس درس مأمّن امنیت، اعتماد و رشد برای دانش‌آموزان می‌شود. او به‌جای انتقال تنش‌های بیرونی، اطمینان، امید و صبوری را به دانش‌آموز منتقل می‌کند و همین کیفیت است که یک کلاس درس را به نقطه آغاز حرکت‌های بزرگ بدل می‌سازد.

و) واقع‌گرایی

حرکت در مسیر تحقق آرمان‌های بلند تربیتی و تمدنی، بدون شناخت صحیح واقعیت‌ها امکان‌پذیر نیست؛ از این‌رو، واقع‌گرایی یکی از شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز محسوب می‌شود. این معلم از منظر امام خامنه‌ای شهید از گرفتار شدن در خیال‌پردازی، شعارزدگی یا یأس و انفعال پرهیز می‌کند. او با درک دقیق ظرفیت‌ها، فرصت‌ها، محدودیت‌ها و موانع جامعه، تصویری واقعی از وضعیت موجود ارائه می‌دهد و دانش‌آموزان را به محاسبه صحیح شرایط و پرهیز از خطاهای محاسباتی عادت می‌دهد. چنین معلمی، واقعیت را نه آن‌گونه که رسانه‌ها و جریان‌های معارض القا می‌کنند، بلکه آن‌گونه که هست، بر پایه عقلانیت، شواهد و شناخت می‌شناسد و می‌کوشد از خطاهای محاسباتی ناشی از «واقعیت‌سازی» و «واقعیت‌نمایی» دشمن جلوگیری کند (۱۳۹۱/۰۵/۰۳). از این‌رو، ضمن آشکار ساختن توانمندی‌ها، پیشرفت‌ها و ظرفیت‌های کشور، کاستی‌ها و موانع واقعی را نیز نادیده نمی‌گیرد و دانش‌آموزان را به مواجهه مسئولانه و حل مسئله به جای سیاه‌نمایی یا خوش‌بینی افراطی سوق می‌دهد. چنین معلمی، واقعیات مثبت کشور همچون جمعیت جوان و مستعد، سرمایه انسانی توانمند، استعدادهای علمی، ظرفیت‌های طبیعی و جغرافیایی، پیشرفت‌های علمی و فناوری و توانمندی‌های

جمهوری اسلامی را به‌عنوان سرمایه‌های حقیقی پیشرفت معرفی می‌کند (۱۳۹۶/۰۳/۱۷). در این نگاه، واقع‌گرایی به معنای چشم‌پوشی از آرمان‌های انقلاب اسلامی یا تنزل آنها نیست، بلکه راهی برای تحقق عقلانی و تدریجی آرمان‌هاست. معلم مدنظر امام شهید با تبیین سازوکارهای منطقی رسیدن به اهداف بلند، به دانش‌آموزان می‌آموزد که آرمان‌های بزرگ تنها با شناخت درست واقعیت‌ها، برنامه‌ریزی، تلاش مستمر و بهره‌گیری از ظرفیت‌های موجود محقق می‌شوند. او با تقویت روحیه امید، خودباوری و اعتماد به توان ملی، نمونه‌های واقعی پیشرفت کشور را به‌عنوان شواهد امکان تحقق آرمان‌ها معرفی می‌کند و در عین حال، موانع داخلی و خارجی را نیز با نگاهی تحلیلی و واقع‌بینانه مورد بررسی قرار می‌دهد (۱۳۹۶/۰۳/۰۳). بدین ترتیب، معلم تمدن‌ساز نسلی را تربیت می‌کند که نه اسیر توهم و تبلیغات دشمن می‌شود و نه در برابر دشواری‌ها احساس بن‌بست و دلسردی می‌کند، بلکه با محاسبه‌ای دقیق، نگاهی آینده‌نگر و اراده‌ای استوار، واقعیت‌های موجود را در خدمت تحقق آرمان‌های تمدن نوین اسلامی قرار می‌دهد.

شایستگی‌های اجتماعی / فرهنگی:

تمدن‌ها به‌وسیله انسان‌هایی ساخته می‌شوند که توان حضور فعال و مسئولانه در عرصه‌های اجتماعی را داشته باشند. بر همین اساس، معلم تمدن‌ساز صرفاً به انتقال مفاهیم در کلاس درس بسنده نمی‌کند، بلکه خود را عامل شکل‌دهی سرمایه انسانی و فرهنگی جامعه می‌داند. در منظومه فکری امام خامنه‌ای شهید، معلم با بهره‌گیری از جایگاه اجتماعی و اثرگذاری تربیتی خود، زمینه رشد هویت جمعی، مشارکت‌جویی و آمادگی دانش‌آموزان برای نقش‌آفرینی در آینده جامعه را فراهم می‌آورد. ازاین‌رو، ابعاد اجتماعی و فرهنگی شخصیت معلم تمدن‌ساز، از عناصر مهم تحقق نقش تمدنی او به شمار می‌آید که در ادامه بررسی خواهد شد:

الف) استفاده از نفوذ معلمی

اثرگذاری تربیتی معلم، تنها به دانش و مهارت آموزشی او محدود نمی‌شود، بلکه بخش مهمی از آن به نفوذ شخصیتی و تأثیر معنوی او بر دانش‌آموزان بازمی‌گردد؛ ازاین‌رو نفوذ معلمی از جمله شایستگی‌هاست. نظر امام شهید این گونه است که «شما معلمان می‌توانید معلم دین و معلم اخلاق و پرورش‌دهنده اخلاق در دانش‌آموز خودتان باشید. از این مسئله غفلت نکنید که تربیت کردن هم جزو کار شماست؛ و چه بهتر که با نفوذ معلمی، با تأثیر روحی معلم بر متعلم یک نقطه روشن و نورانی‌ای در قلب دانش‌آموز باقی بگذارید» (۱۳۸۷/۰۲/۱۲). این نفوذ، معلم را به عنصری کلیدی در مراحل تمدن‌سازی یعنی از جامعه‌سازی تا تمدن اسلامی تبدیل می‌کند، جایی که تربیت اخلاقی پایه مقابله

با اومانیسم غربی است. نفوذ معلمی به معنای تسلط رفتاری یا تحمیل نگرش نیست، بلکه توانایی اثرگذاری با عمق انسانی است؛ نفوذی که برخاسته از صداقت، ایمان، انسجام شخصیت و حضور مؤثر است. معلمی که در عین تخصص علمی، برخوردار از اخلاق، اخلاص و نگاه تربیتی باشد، می‌تواند در جان دانش‌آموز نقطه‌ای روشن و ماندگار ایجاد کند؛ اثری که ممکن است سال‌ها بعد در تصمیمات، باورها و رفتارهای فرد بروز یابد. بی‌توجهی به این تأثیر، موجب تقلیل نقش معلم به صرف آموزش ظاهری می‌شود و از آن‌سو، بهره‌گیری فعال از این ظرفیت، مدرسه را به فضای پرورش هویت، شخصیت و ایمان بدل می‌سازد. دانش‌آموز، بیش از آن‌که متأثر از محتوای کتاب باشد، متأثر از منش معلم است. این منش است که اگر با درک وظیفه تربیتی همراه شود، می‌تواند عاملی برای نجات، بیداری و تعالی فرد و جامعه باشد. معلم تمدن‌ساز باید خود را نه فقط آموزگار مفاهیم، بلکه پرورش‌دهنده اخلاق، عقل، اراده و معنویت بداند. چنین معلمی با نگاه، لبخند، واکنش و حتی سکوت خویش نیز اثر می‌گذارد. او فرصتی استثنایی برای آفرینش یک نقطه درخشان در دل دانش‌آموز دارد؛ نقطه‌ای که گاه به چراغ راه یک عمر بدل می‌شود.

ب) کادرسازی

تمدن‌ها به واسطه انسان‌های شایسته و مسئول شکل می‌گیرند؛ از این‌رو، یکی از مهم‌ترین کارکردهای معلم تمدن‌ساز، شناسایی، پرورش و آماده‌سازی نیروهای انسانی آینده است. این معلم با شناسایی، هدایت و پرورش استعدادها، دانش‌آموزان، زمینه شکل‌گیری نسلی مؤمن، صالح، انقلابی، کارآمد و مسئولیت‌پذیر را برای ایفای نقش در آینده جامعه اسلامی فراهم می‌آورد. از منظر امام خامنه‌ای شهید، یکی از مهم‌ترین رسالت‌های نظام تربیتی، «کادرسازی» و تربیت نیروهای شایسته برای استمرار حرکت انقلاب اسلامی و تحقق تمدن نوین اسلامی است. ایشان با الهام از سیره امام سجاد (علیه‌السلام)، کادرسازی را فرایندی عمیق، تدریجی و آینده‌نگر می‌دانند که در آن، با صبر، بصیرت و تربیت مستمر، مجموعه‌ای از نیروهای مؤمن و صالح پرورش می‌یابند تا پایه و پشتوانه حرکت‌های بزرگ اجتماعی و تمدنی شوند (۱۳۶۵/۰۴/۲۸؛ ۱۳۶۷/۰۶/۰۴). بر همین اساس، معلم با نگاه راهبردی، دانش‌آموزان را برای پذیرش مسئولیت‌های بزرگ فردا، ایفای نقش در عرصه‌های علمی، فرهنگی، اجتماعی و مدیریتی و مشارکت فعال در پیشرفت کشور آماده می‌سازد. در این نگاه، معلم با کشف استعدادها، دانش‌آموزان، تقویت ایمان، بصیرت، روحیه مسئولیت‌پذیری، خودباوری، روحیه جهادی و توان حل مسئله در آنان، زمینه رشد سرمایه انسانی مورد نیاز جامعه اسلامی را فراهم می‌کند. امام خامنه‌ای شهید بارها تأکید کرده‌اند که آینده انقلاب و کشور وابسته به تربیت نیروهای مؤمن، متخصص، سالم و کارآمد است و دستگاه‌های آموزشی و فرهنگی باید همواره به فکر «تربیت انسان» و «نیروسازی برای آینده»

باشند (۱۳۹۲/۰۵/۰۶). از این رو، معلم تمدن‌ساز با انتقال تجربه‌های ارزشمند، ایجاد فرصت برای مسئولیت‌پذیری، مشارکت اجتماعی و تمرین نقش‌آفرینی، دانش‌آموزان را به تدریج برای حضور مؤثر در عرصه‌های مختلف آماده می‌کند.

ج) تشویق دانش‌آموزان به فعالیت‌های اجتماعی و حرفه‌آموزی

تربیت انسان‌های کارآمد و مسئول، نیازمند پیوند دادن آموزش با تجربه اجتماعی و مهارت‌های زندگی است؛ از این رو، معلم تمدن‌ساز باید دانش‌آموزان را به مشارکت اجتماعی و کسب مهارت‌های حرفه‌ای هدایت کند. از دیدگاه امام خامنه‌ای شهید، معلم باید مشوق دانش‌آموزان به فعالیت‌های اجتماعی باشد و از طرفی از این طریق جوانان کارآزموده شوند و از طرف دیگر از ظرفیت‌های دانش‌آموزان باید برای باز کردن گره‌های کشور بهره برده شود؛ به عقیده ایشان معلمان باید در مدارس تلاش کنند تا دانش‌آموزان با حرفه‌ها و مهارت‌های گوناگون آشنا شوند و از این طریق پایه سطح مهارت کارگران جامعه ارتقاء پیدا کند. ایشان در این رابطه می‌فرمایند: «جوان را تشویق کنید به این جور فعالیت‌ها؛ این او را کارآزموده می‌کند. بعلاوه گره‌های زیادی را هم در کشور باز می‌کند» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲).

فعالیت‌های اجتماعی، اعم از مشارکت در امور جمعی، کار گروهی، مسئولیت‌پذیری در مناسبت‌های مدرسه و حتی حضور مؤثر در حل مسائل پیرامونی، بخشی از ساحت تربیتی نادیده‌گرفته‌شده در نظام رسمی آموزش و پرورش است. معلمی که نگاه تمدنی دارد، این فعالیت‌ها را نه حاشیه، بلکه متن تربیت می‌داند؛ زیرا معتقد است که تربیت واقعی تنها در بستر تجربه، تعامل و مسئولیت شکل می‌گیرد. از سوی دیگر، آشنایی دانش‌آموز با مشاغل، مهارت‌ها و حرفه‌های متنوع، افزون بر تقویت عزت نفس و استقلال فکری، می‌تواند پایه رشد مهارتی جامعه و رفع بسیاری از کمبودهای اقتصادی و تخصصی باشد. معلم تمدن‌ساز، نقش خود را صرفاً در آموزش مفاهیم نظری خلاصه نمی‌کند، بلکه فرصت‌هایی خلق می‌کند تا دانش‌آموزان در عمل، توانایی‌های خود را محک بزنند و با واقعیت‌های اجتماعی و نیازهای جامعه آشنا شوند. این نگاه موجب می‌شود تربیت دانش‌آموز از قالب فردگرایی خارج شده و به‌سوی شکل‌گیری نسل‌های مسئول، کارآمد و مشارکت‌جو پیش رود. در این رویکرد، کلاس درس به آزمایشگاه زندگی و رشد مهارت‌های اجتماعی بدل می‌شود و معلم در نقش تسهیل‌گر این فرایند، بستر ساز تجربه‌های واقعی تربیتی خواهد بود.

شناسایی‌های شخصیتی / روان‌شناختی

نقش‌آفرینی معلم در مسیر تمدن‌سازی، تنها به دانش و مهارت‌های حرفه‌ای محدود نمی‌شود، بلکه به ویژگی‌های درونی، نگرش‌ها و سرمایه‌های روان‌شناختی او نیز وابسته است. معلمی که از انسجام

شخصیتی، انگیزه درونی و باور به توانایی‌های خویش برخوردار باشد، می‌تواند در دانش‌آموزان نیز زمینه شکل‌گیری نگرش‌های مثبت و سازنده را فراهم آورد. از منظر امام خامنه‌ای شهید، معلم باید خود الگویی از رشد، پویایی و امید باشد تا بتواند این ویژگی‌ها را در نسل آینده نهادینه کند. بر این اساس، ویژگی‌های شخصیتی و روان‌شناختی، پشتوانه درونی ایفای نقش تمدنی معلم محسوب می‌شود که در ادامه تبیین خواهد شد:

الف) خودباوری

تحقق نقش تمدنی معلم، بدون برخورداری وی از روحیه خودباوری امکان‌پذیر نیست؛ زیرا معلمی که نسبت به توانایی‌های خویش و ظرفیت‌های جامعه باور ندارد، نمی‌تواند نسلی امیدوار و نقش‌آفرین تربیت کند. از منظر امام خامنه‌ای شهید، پیشرفت و تمدن‌سازی نیازمند نسلی است که به توانایی‌های فردی، ظرفیت‌های ملی و ذخایر فرهنگی خود اعتماد داشته باشد. بنابراین، معلم تمدن‌ساز با ایجاد نشاط و اعتماد به نفس، دانش‌آموزان را برای نقش‌آفرینی در آینده جامعه آماده می‌کند (۱۳۸۷/۰۷/۰۳). چنین معلمی با معرفی توانمندی‌های انسانی و فرهنگی کشور، از شکل‌گیری روحیه خودکم‌بینی و وابستگی جلوگیری کرده و نسلی تربیت می‌کند که خود را قادر به حل مسائل و ساخت آینده می‌داند. از این منظر، خودباوری یک ویژگی فردی صرف نیست، بلکه مؤلفه‌ای تربیتی و تمدن‌ساز است که باید در فرایند تعلیم و تربیت نهادینه شود.

ب) داشتن امید به آینده

امید به آینده، نیروی محرک حرکت‌های بزرگ اجتماعی و تمدنی است؛ پس، معلم تمدن‌ساز باید خود برخوردار از امید باشد و این سرمایه روانی را در نسل آینده تقویت کند. امام خامنه‌ای شهید این شایستگی‌های را امید به آینده بیان و آن را از معلمان مطالبه می‌کنند: «انتظار بعدی مسئله امیدآفرینی است. بنده مکرر روی مسئله امید برای جوان‌ها تکیه می‌کنم. علت این است که امید در واقع تضمین‌کننده آینده کشور است» (۱۴۰۳/۰۲/۱۲). معلم تمدن‌ساز باید خود برخوردار از نگاه بلند، تحلیل‌رشدمحور و باور به امکان‌پذیری آینده‌ای بهتر باشد. این باور در کنش‌های تربیتی او تجلی می‌یابد؛ از نوع برخورد با دشواری‌ها گرفته تا تبیین مسائل اجتماعی و سیاسی برای دانش‌آموزان. القای امید نه با شعار، بلکه با نوع نگاه، منش و انتخاب محتوای آموزشی و تربیتی ممکن می‌شود. معلمی که در برابر مشکلات، نگاه ایستا و درمانده دارد، یا با رویکردی مأیوس‌کننده به بیان مسائل می‌پردازد، خواه‌ناخواه تصویر تیره‌ای از آینده در ذهن دانش‌آموز ترسیم می‌کند. درحالی‌که معلم تمدن‌ساز، حتی در دل چالش‌ها، زمینه‌های پیشرفت را می‌بیند و آن‌ها را به شاگردان خود منتقل می‌کند. القای امید به

دانش‌آموزان، به‌ویژه در دوره‌های ابتدایی و متوسطه، اثرگذاری عمیق و بلندمدت دارد. در این سنین، ذهن‌ها آماده‌الگوپذیری و ساخت تصویر از آینده هستند. اگر این تصویر با مفاهیمی همچون پیشرفت، عزت ملی، نقش‌آفرینی مؤمنانه و ظرفیت‌های بومی گره بخورد، نوجوانی تربیت خواهد شد که نه تنها برای آینده شخصی خود بلکه برای آینده جامعه نیز برنامه‌مند و امیدوار خواهد بود. در چنین شرایطی، آموزش صرف مفاهیم درسی، جای خود را به شکل‌دهی نگرش و الهام‌بخشی می‌دهد و مدرسه به کانون حرکت تمدنی تبدیل می‌شود. از این منظر، امیدآفرینی نه یک ویژگی فردی صرف، بلکه بخشی از مأموریت تمدنی معلم به‌شمار می‌رود؛ مأموریتی که معلم را به پیشران رشد فکری و روانی جامعه بدل می‌سازد و او را در تراز مربی انسان و معمار تمدن قرار می‌دهد.

ج) توانمندسازی خود

از مسائل مهم دیگری که امام خامنه‌ای شهید به آن اشاره می‌کنند، این است که معلمان کشور، باید نسبت به توانمندسازی خود اهتمام داشته باشند و در ادامه منظور خود از توانمندسازی را شفاف می‌سازند: «توانمندسازی دو جور است: یکی از لحاظ مسائل معیشتی و مادی و مانند اینها است؛ این همیشه مورد تأکید ما بوده و دولت در حد امکاناتش تلاش لازمی را در این زمینه باید انجام بدهد؛ این البته به جای خود محفوظ؛ کار لازمی است و بایستی هرچه ممکن است در این زمینه تلاش کرد. اما توانمندسازی یک بُعد دیگر هم دارد که می‌خواهم روی آن تکیه بکنم؛ و آن عبارت است از این که معلم از نیروی معنوی خود، یعنی آن عشقی که به طور طبیعی به تعلیم و به تربیت در درون وجود انسان هست استفاده کند و از معلومات لازم و نیازهای لازم و تجربه‌های لازم استفاده کند برای اینکه کار معلمی را قوام بدهد؛ قوام‌یافتگی کار معلم. اینکه عرض کردیم شما انسان می‌سازید، نیروی انسانی را و منابع انسانی را شما تولید می‌کنید، این صرفاً با رفتن سر کلاس و آن صفحات معین کتاب را درس دادن حاصل نمی‌شود؛ اگرچه آن‌ها هم لازم است، اما صرفاً آن نیست. وقتی وارد کلاس می‌شویم، به عنوان یک مسئول، به عنوان یک کسی که ما اختیار این جمع و آینده این جمع را در دست داریم، ما می‌خواهیم برای او آینده ترسیم کنیم، با این نیت، با این روحیه، با این انگیزه، با این فهم از معلمی وارد کلاس بشویم. این عرض ما است؛ توانمندسازی این جور است» (۱۴۰۳/۰۲/۱۳). در این معنا، توانمندسازی یعنی غنا بخشیدن به درون؛ یعنی توسعه بینش تربیتی، تسلط بر محتوا و روش، بهره‌مندی از تجربیات تربیتی و تقویت نیروی معنوی برای اثرگذاری در کلاس درس. چنین معلمی با نگاهی مسئولانه وارد کلاس می‌شود؛ گویی مسئول آینده یک نسل است و چشم‌انداز فردای جامعه را با کلام، رفتار و نگرش خود ترسیم می‌کند. بنابراین، توانمندسازی مورد نظر در تراز تمدنی، فراتر از دوره‌های

مهارت‌آموزی یا افزایش مدرک تحصیلی است. این توانمندسازی نوعی بلوغ شخصیتی و تربیتی است که معلم را از «کارمند آموزشی» به «پیشران فرهنگی» تبدیل می‌کند؛ جایگاهی که برای ساخت تمدن اسلامی، امری حیاتی است.

<https://cee.toloumehr.ac.ir>

۱. بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر با هدف شناسایی و تحلیل شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز در منظومه فکری امام خامنه‌ای شهید انجام شد. نتایج تحلیل محتوای بیانات ایشان نشان داد که معلم در فرایند تحقق تمدن نوین اسلامی، جایگاهی فراتر از انتقال دانش داشته و به‌عنوان یکی از مهم‌ترین عوامل شکل‌دهنده هویت، اندیشه و رفتار نسل آینده، نقشی اساسی در تمدن‌سازی ایفا می‌کند. بر این اساس، معلم تمدن‌ساز شخصیتی است که با برخورداری از مجموعه‌ای هماهنگ از شایستگی‌های معرفتی، اخلاقی، اجتماعی و شخصیتی، زمینه تربیت انسان‌هایی آگاه، مسئول، امیدوار و توانمند برای نقش‌آفرینی در آینده جامعه را فراهم می‌سازد.

یافته‌های پژوهش نشان داد که شایستگی‌های معلم تمدن‌ساز در چهار بُعد اصلی قابل تبیین است. در بُعد معرفتی و فکری، مؤلفه‌هایی همچون تولیدگری علم، تفکر انتقادی، تحول‌گرایی، آینده‌سازی و تقویت نگاه ملی به دانش مورد تأکید قرار دارد. در بُعد اخلاقی و ارزشی، خودسازی، عدالت‌خواهی، مسئولیت‌پذیری، خدمتگزاری و برخورداری از فضایل اخلاقی، پایه‌های شخصیتی معلم تمدن‌ساز را شکل می‌دهد. در بُعد اجتماعی و فرهنگی، بهره‌گیری از نفوذ تربیتی معلم، کادرسازی و ترغیب دانش‌آموزان به مشارکت اجتماعی و مسئولیت‌پذیری مورد توجه است. همچنین در بُعد شخصیتی و روان‌شناختی، خودباوری، امید به آینده و توانمندسازی مستمر، از ویژگی‌های ضروری این الگو به شمار می‌آید.

بر این اساس، تحقق الگوی معلم تمدن‌ساز نیازمند بازنگری در نظام جذب، تربیت، توانمندسازی و ارزیابی معلمان است؛ به گونه‌ای که معلم صرفاً به عنوان مجری برنامه‌های آموزشی دیده نشود، بلکه به عنوان کنشگر فرهنگی، تربیتی و سازنده سرمایه انسانی جامعه مورد توجه قرار گیرد. از این رو، بهره‌گیری از شایستگی‌های استخراج‌شده در سیاست‌گذاری‌های تربیت معلم می‌تواند زمینه تربیت نسلی از معلمان را فراهم آورد که توان ایفای رسالت تاریخی خود در مسیر تحقق اهداف تمدنی نظام تعلیم و تربیت را داشته باشند.

از منظر کاربردی، یافته‌های این پژوهش نشان می‌دهد که دانشگاه فرهنگیان به عنوان کانون اصلی تربیت معلم، نیازمند بازتعریف مأموریت خود بر اساس الگوی معلم تمدن‌ساز است. بر این اساس، برنامه‌های تربیت معلم نباید صرفاً بر دانش تخصصی و مهارت‌های تدریس متمرکز باشد، بلکه باید پرورش هویت حرفه‌ای، خودسازی اخلاقی، مسئولیت اجتماعی، روحیه تحول‌خواهی و باور به نقش تمدنی معلم را در محور برنامه‌های آموزشی و تربیتی خود قرار دهد. همچنین، فرایند جذب، گزینش، آموزش و ارزیابی دانشجومعلمان باید به گونه‌ای طراحی شود که شایستگی‌های معرفتی، اخلاقی، اجتماعی و شخصیتی مورد تأکید در این پژوهش را به صورت نظام‌مند در آنان شکل دهد.

منابع

قرآن کریم

بیانات امام خامنه‌ای شهید از سایت <https://farsi.khamenei.ir/>

بیانیه گام دوم انقلاب اسلامی. (۱۳۹۸). تهران: انقلاب اسلامی.

جامی، نورالدین عبدالرحمان. (۱۳۷۸). مثنوی هفت اورنگ. تهران: میراث مکتوب.

دهخدا، علی‌اکبر. (۱۳۷۷). لغت‌نامه. تهران: دانشگاه تهران.

رزی جمال؛ امام جمعه، محمدرضا؛ احمدی، غلامعلی. (۱۳۹۶). استخراج ابعاد معلمان اثر بخش به منظر ارائه

چهارچوب مفهومی آموزش و تربیت معلم اثربخش و اعتباربخشی آن، پژوهش در تربیت معلم، (۱)، ۴۶-۱۳.

رضایی، مهدی. (۱۴۰۳). ارائه مولفه‌های معلم تحول‌آفرین بر پایه اسناد بالادستی نظام آموزش و پرورش و

اندیشه‌های تربیتی آیت‌الله خامنه‌ای، پژوهش در آموزش معارف و تربیت اسلامی، (۲)، ۴۰-۲۷.

<https://doi.org/10.22034/riet.2024.16255.1251>

سیف، علی‌اکبر. (۱۴۰۰). روان‌شناسی تربیتی. تهران: پیام نور.

شورای عالی انقلاب فرهنگی. (۱۳۹۵). سند تحول بنیادین آموزش و پرورش. تهران: دبیرخانه شورای عالی

انقلاب فرهنگی.

محمدزاده بنی‌طرفی، مهدی؛ شماخته، میلاد؛ مشهدی، حمیدرضا. (۱۴۰۱). شاخصه‌های تربیتی معلم تراز انقلاب اسلامی

از منظر مقام معظم رهبری، تربیت متعالی، (۲)، ۴۶-۲۵. https://tarbiatmotali.ismc.ir/article_159600.html

معلوف، لویس. (۱۳۸۶). المنجد فی اللغة العربیة المعاصرة. تهران: استقلال.

مصطفی، ابراهیم؛ زیات، احمد حسن؛ عبدالقادر، حامد؛ نجار، محمدعلی. (۱۳۸۷). المعجم الوسیط. تهران: صادق.

نفیسی، علی‌اکبر. (۱۳۵۵). فرهنگ نفیسی. تهران: خیام.

Alsubaie, M. A. (2016). Curriculum Development: Teacher Involvement in Curriculum development. *journal of education and practice*, 7(9), 105-107. <https://www.scirp.org/reference/referencespapers?referenceid=3210893>